

115078

REVE SZ JMB
KÖNYVTÁRÁBÓL

A' világ, melly nevezet alatt Teremtés' szörnyűségét értem (Universum), *Egészében* szinte úgy, mint *Részeiben*, t. i. benne szüntelen termő: — növő, a) élő b), érző 's gondolkodó c) alkotványokban egy állandó örök Törvénynek, az az: a' *Természetnek* d) hódol annyira: hogy ezek bár folyton forgó változásaikban, vagy változtatásaikban tökéletesedést nyerhetnek, még is ha külső erőnek okos rendeletéből nem indittatnak, indításokban nem igazít-

- a) Az *Asványok*, mellyek egyedül csak nőnek.
 b) A' *Plánták*, mellyek nőnek, 's élnek is.
 c) Az *Állatok*, mellyek nőnek, élnek, érzenek, 's gondolkodnak is.
 d) Így különböztetem mindenkor a' *Természetet* — mind a' *teremtő* — mind a' *teremtett* valóságtól, hogy azt egyedül azon örökös Rendszernek állítam, mellyben a' *teremtett* alkotványok léteznek.

atnak, azonnal oszlik, fogyatkozik nyert tökéletesedések, melly elbomolván, és enyészvén ismét visszasüllyednek eldődi természetes voltokba. e)

Azért mind azt a' mit az emberi ész, és miv e' világon készít f) ha folyvást nem gyámolítatik, a' nagy alkotásnak örök, és mindenható erejű Rendszere — a' *Természet* — azon szempillantattól már bontja, oszlatja, és szünteleni munkálatival úgy, mint tulajdonát vissza helyhezteti előbbi sajátjába. g)

e) A' világ', 's minden valóságok' tartóságának (Duratio) ideája annyira túl hat a' meghatározott emberi értelem' körén, hogy elménk ennek minden pillantatját (minutum) új teremtésnek — fellyebb való ok' és erő' titkos mivének — minden vallásbeli képzet kívül is elesmérni kéntelen.

f) Nem *teremt*, mert ez a' nevezet csak igen tulajdoníthatatlanúl, és csak *metaphorice* illetheti az emberi miveket.

g) Melly örök igazságot már a' világi Bölcsék' attya Pythagorás is tanította, Ovid' *Metamorphoseonjának* XV-dik Könyve' versei szerint:

— — Nihil est toto quod perstet in orbe.

Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.

Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu — — —

Et nova sunt semper: nam quod fuit ante, relictum est,

Fitque quod haud fuerat: *momentaque cuncta novantur.* — — —

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas

Omnia destruitis: vitiataque dentibus aevi

Paulatim lenta, consummitis omnia morte. — — —

Quaeque retro redeunt: idemque retextitur ordo.

Nec species sua cuique manet, rerumque novatrix

szik a' tökéletesedés, és a' nyert tökéletesítés, vagy is a' már kifejlett elme, 's nemesített érzelem, egy munkálatlan parlagképen, viasszszűlyed eldódi vadon alkotába.

Ezen *okos rendeletek*, mellyekkel az Emberiségnek ó lelki ereje tökéletesítését, és a' Nemzetek' miveltségét, 's boldogítását eszközölte, — különböző lépcsőkre felemelte — nem annyira *önnön tapasztalásokból*, mint inkább már előbb lefolyt *századok' bölcsességéből* — t. i. a' cselekedeteknek természeti következéseikből; de főképen *mennyei Tanúságokból* merítettek.

Fentartattak ezek a' legtávolabbi Emberiség' történeti' ideitől azon Könyvgyűjteményben, mellyet sz. Bibliának, az az: Szent-könyveknek, röviden Szentírásnak nevezünk, és mellynek méltó tisztelete, mikép' a' hitvallás buzgó Keresztény híveknél; úgy bizonyára a' valódi Tudósoknál, és mind azoknál, kik tiszta baráti szeretettel embertársaiknak boldogulásában gyönyörködnek, ezentúl is örökös lézen.

Ebben a' Keresztényi vallásnak elvei, és alapi gyökereznek — ezt a' Régiség' litteraturájának (Archeologia) legoktatóbb, legreमेkebb, és legkellemetesebb emlékének közönségesen valják a' Tudósok, mellyből minden hajdankori Nemzetek' esmérete felvilágosítatik, — az Emberiség' történeteinek első zsengeje merítetik, — ebben azon Tanúságok, mikép' vadon ingerből egymás' veszedelmére dühödött Nemzetek idővel már inkább egymás' boldogi-

tására serkentettek — a' vétkesen gyakorlott vérengző áldozatok, undok félhitelből támadott Isteni engesztelések' módjai, megszüntettek — mikép' az öldöklés' fenevad kényne csillapítván kitünt a' józan emberiség, Férjek nőjéhez: Atyák 's Anyák magzattyokhoz: 's ezek Szüléikhez: népek Fejedelmeikhez: ezek népeikhez: minden Előljárok alattvalóikhoz: ezek' Uraikhoz viszonos, és olyan kötelezésekre oktatván szorítottak, mellyek szerint az emberiség egymás' veszedelmére dühödött eldódi vad természetéből elméjének kifejlése, és érzelmének nemesítése által kivetkezővén, embertársának inkább szerencséjét, az az: tökéletesedését t. i. fentebb, és fentebb pontját boldogulásának eszközölheti, több és külföldi rendbeli könyvekben iratva fentartattak.

Mikor — mikép' — és mennyire terjedett el ezen mennyei bölcsesség' és okos rendeletek' tanuságának gyűjteménye, vagy is a' Sz. Biblia e' széles világon, 's különösen nálunk Magyaroknál is — millyen könyveket magában foglal annak Ó, és Új Testamentoma — melly nyelveken valának eredetiképen írva — rövid értekezésem elő nem adhatja; azért ezeknek valódi esméretében jártas olvasóihoz szólván, egyedül csak a' sz. Biblia' ötféle eredeti magyar fordításait példáikkal együtt előadja.

Melly öt rendbeli magyar fordításokról midőn értekezek, koránt sem állítom a' *Bibliai studiumnak*, és magyarra fordításának hazánk-

ban szinte XV. századig elkéslett pártolását, mert ezzel vétkeznék mind az egyházi Történetek, mind pedig fentartatott hajdankori Emlékeink' tanusága ellen, és tudatlanságommal igazságtalanul szeplősiteném dicső Nemzetem' tudományi fényét. — Az egyházi Történetirók nyilván vallják, hogy a' napkeleti Szentegyháznak Rómaitól lött szakadása előtt annak külső szertartásai, mellyhez a' nemzeti nyelven gyakorlott Isteni tisztelet is tartozott, épen meghagyattak, és a' deák szertartásra nem kényszerítvén több századokig a' Római Anyaszentegyház' egyességében anyanyelven gyakorlották egyházi szertartásokat, a' mint ezt Glagol betűkkel írott, és nyomtatott egyházi könyviek a' Dalmatiai Püspökségekben, és a' Mosarabiai Spanyol ecclesiákban nyilván bizonyítják. Nálunk Magyaroknál is, jóllehet a' Római Papok által eszközöltetett egyházi szertartásokban (Lythurgiában) a' deák nyelv eleitől fogva gyakoroltatott; de azonban a' *Keresztelés, temetés, házassági esküdtetés, Gyóntatás, Vasárnapok' és Ünnepek'* megülésére rendelt *Evangeliumok, Epistolák, Énekek, Imádságok*, kiváltképen pedig a' *Soltárok* a' legrégiebb időktől anynyelven teljesítettek, és nyilván gyakoroltattak. gg) Egye-

gg) Görög nyelven gyakorlott Isteni tiszteletnek hajdani voltát hazánkban Csanádi, sz. Endrei, és Vissegrádi Görög Szerzetesek Monostorainak: nem különben Weszprém-völgyi, Tormovai, Tra-

dúl azon igéket, mellyekre tulajdon szavakkal nem bírtak, u. m. *Solosma*, 'Soltár, *Apácza*, *Evangeliom*, 's a' t. Tót, Római, Görög szomszédjaiktól kölcsönözték. A' történeti Tanúság tehát bizonyossá teszi, hogy mivel az *Evangelio*-*mok*, és a' 'Soltárok' elkerülhetetlenül magyarul gyakoroltattak az egyházi szertartásban, ha nem is egyéb részei a' Bibliának; de ezek valóban már a' Keresztény hit' felvállalásával azonnal magyarra fordítottak, minthogy elődi szokás szerint minden Vasárnapokon az *Evangelio*mok nyilván olvastattak, a' 'Soltárok' pedig Templomokban, vagy a' Szerzetesek, úgymint a' sz. Domonkos', és Bernárd' rendelését követő magyar Apáczák klastromaiban, magyarul énekeltek. Fentartatott emlékeink' példányai ugyan, bár a' XV. Századnál nem sokkal előbbiek, de előadásokban sokkal régiebb magyarságot elárúlnak, ú. m. a' Bétsi codex, mellyben foglalt Proféták' könyveit Révay Miklós 1383. eszt. korba helyhez teti. — Illyenek

guri, és Zádori (Jadra) görög Apáczák Klastromainak fentartott eredeti ok leveleik tagadhatatlanul bizonyítják. Meg is hagyatának a' görög vagy Szláv Isteni tisztelet' gyakorlásában, mind addig, még 1440 eszt. tájban, negédes Márk Ephésusi Püspök a' Florentziai zsinatban a' Római Anyaszentegyháznak egyesületétől nyilván elszakadván, Erdély és Magyar országban lévő görög, oláh, és rátz nyelvű Egyházakat, Szerzetéseket és Papokat, kiküldött kalauzai által, el nem pártoltatta.

Komiáthi Benedek által Krakkóban 1533. ki-nyomtatott Sz. Pál' levelei, mellyeknek érthe-tetlen magyarsága' megváltoztatását, és újítá-sát már akkor szükségesnek ítélte, és teljesítette is kiadója. — Illyen a' Jézus Syrach Ó Testamentomi könyv, melly Gyulai Istvánnak Tolnáról általküldetett, és tőle megújítatván Kolosy. 1551. eszt. kiadatott. — Illyenek sz. Dávid' "Soltári, mellyeknek több, és különb-féle példányai a' XVI. század' elején íratván ere-deti voltokban mai napig fentartattak; de ma-gyarságok előbbi idő kornak jeleit nyilván adja.

Méltán állithatom tehát mind azt, hogy a' sz. Bibliának Ó, és Új Testamentomi ré-szei, szinte a' Keresztényi hitvallástól fogva, ha példányaik elenyésztek is, időnként ma-gyarra fordítottak: mind azt, hogy az Új Tes-tamentomnak XV. századtól fogva számos for-dítói legyenek, és ezeknek már könyvnyom-tatás által közre bocsájtott bátor ritkább pél-dányai szinte ez ideig fentartattak; de az egész szent Bibliának csak *öt Rendbeli eredeti,* és *közönségesen használt magyar fordítását* esmérem.

Jóllehet ugyan sz. Ferencz' szerzetének Évkönyve (Annales) nevezetesen tudós er-délyi Püspök Gróf Battyányi Ignác' könyvtá-rában lévő példánya emlitené, hogy I-só Mária magyar királyné', és 'Sigmond császár' hitves-se' ideiben két Szerzetessei azért futának el munkáikkal együtt Moldovában, nehogy ha-

zánkban küldött Pápai Legátusok, és haereticae pravitatis Inquisitorok által, a' miatt', hogy püspöki engedelem és vizsgálat nélkül a' Bibliát magyarra fordítani merészlették, büntetés alá vonattassanak; ebből azonban sem azt, hogy az egész Bibliát fordították, sem pedig, hogy azt hazánkba visszahozván, annak olvasása gyakoroltatott volna, következtetni nem lehet; nem is győztettem meg Révay Miklós' előadott okaival annyira, hogy a' Bécsi Próféták' könyvét, mellynek esztendejít ő 1383. esztendőre teszi, ezen Barátok' munkájának tulajdoníthassam, minthogy szemre vévén az eredeti példányt, annak sem papirosát, sem írás' modját Báthori Lászlónak általam tulajdonított példányánál régiebbnek nem ismértem, csupán a' formátumot: ez kis folióra, amaz kis quartumra írva lévén, különbözőnek találtam; ugyanazért a' szent Biblia' egész fordítása' munkáját mindenek előtt

I. BÁTHORI LÁSZLÓNAK remete szent Pál' Szerzetességének tulajdonítom. *h)* Egerer András, remete sz. Pál' nevezete alatt hazánkban felállított és dicső királyaink nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás, valamint I. Leopold Császár

h) Lásd: Wessprémi Biogr. Medic. IV. 29. 30. I. — Wallaszky Conspect. Reipubl. Litter. 1808. 97. I. — Szombathy Ján. Tudósítás a' magyar Bibliáról. Pethe Fer. Bibliája kiadása előtt Ultra 1794. — Varga István Új Test. sz. Irások. Critic. Histor. Debrecz. 1816. 402. lap.

előtt is fő tekintetben volt szerzetes Rendnek évkönyvében: *Fragmen panis, sive Annales, Ord. S. Pauli I. Eremitae Viennae 1663. folio 220.* lapján, első volt, ki tudtunkra adta, hogy még Robert Károly' idejében az eskuriali szent Lőrincz' tiszteletére Buda mellett épült fényes Klostromban foglalatoskodó szerzetes Báthori László 1456. esztendőben meghalálózván holta után egész Bibliának fordítását magyar nyelven írásban hagyta. — Veszprémi István tudós Debreczeni Dr. hazánk' mindennemű Régiségeinek figyelmes vizsgálója, és örök hálát érdemlő fentartója ezen kéziratnak, Elefanti Nyitra Vármegyében, Zobor hegy' háta megett lévő Paulinusok' klostromában fenlétét hiteles tudósításokból állította; én pedig bizonyíthatom az Elefanti klostromnak II. József Császáraltal lött eltörlése után Nagy Szombatba által költözését, minthogy *a' magyarra fordított sz. Bibliának egy kötete*, mellyet az elszélesztett Paulinusok Elefantról oda hoztak, későbbben Esztergomi kanonok Fába Simon kezibe kerülvén, holta után Mlgos Tinnini Püspök Jordánszky Elek Úr' pártfogása által kész veszedelmétől megmentetett. Ezt azon Báthori László' fordításának több okokra nézve tartom: mert, sz. Lőrinczi, — most már Buda Város' határjában, akkoron pedig csak határa' mellékén, a' sz. Pál' hegye' tövében építetett kies klostrom, a' mint Fuhrman Mátyás': *Decus solitudinis, sive: Vita, Obitus, et Transla-*

tiones D. Pauli Thebaei Viennae 1732. 8-vo — Tyrnaviae 1734. 8-vo — és Anonymi Hungarici: Historia de Translatione D. Pauli Thebaei cognomento Primi Eremitae Pestini 1799. 8., könyveiből kitetszik, jóllehet 1526. esztendőben Mohácsi veszedelemnek következtében benne találtatott számos Szerzetesseinek kegyetlen megölése, épületének lángboritása miatt végképen, 's örökre elpusztult; — de minekelőtte még a' pogány Törökök' dúlása érte volna, némelly templomi kincsek', és ékességek' mentése végett egynehány szerzetesseit felsőbb Magyarországi klastromokba küldötte, melly környűllás a' szent Lőrinczi klastromban készült szent Biblia fordításának Elefántra történt felhozatását igen hihetővé teszi; valamint azt, hogy ez légyen az Elefanti kéz-irat, Fába kanonok Úr' és Testvére' successorinak állítása, kik azt Nagyszombatban telepedett Paulinusok által kezébe jutottnak említék, bizonyítja; támasztja még, és erősíti állításom' valóságát a' kézirat papirossának és betűinek XV. század' közepepébe — midőn Báthori László munkálódott — tartozandó volta; melly környűllás arra is vezérel, hogy ezen kézirati kötetet a' magyar Szentírás' szinte azon részének lenni hihetőleg elesmérjük, mellyről Káldi György sz. Bibliája' első kiadásához ragasztott oktató Intés' IV. §. emlékezik t. i. két száz esztendővel ez előtt iratott magyar sz. Bibliának egy részéről;

mert a' 200 esztendő alkalmasint a' XV. század' közepettére vissza Báthori' életkorára mutat. *hh)*

A' Kéziratot, melly 3 hüvelnyi vastag — kisebb folióban — tömött papiroson — álló, és folyó betűk között lévő középszerű characterrel írva vagyon, mennyire azon század' Magyarországi írásait esmérem, a' XV. Századnak nem előbbi, hanem utóbbi felekezetébe annál inkább helyheztetni bátorkodom, hogy írójának elkövetett hibáiból e' példányt nem a' szerző' eredeti írásának, hanem inkább azon évkori másolatnak tartom. Ezen kötet magában foglalja nem csak Mozes' öt könyveit; de az Ó Testamentomnak egy két Historicus, és egynehány Propheticus könyveit: kár, és soha ki nem pótolható vesztség, hogy az egész

hh) Gyurikovics Úr a' Tud. Gyűjt. 1833. XII. Köt. 102. lap. ezen eredeti Kéziratot 1782. eszt. Nagy-Szombathi Apaczáktól, Fába Mátyás Káptalanbeli Jegyzőhöz kerültnek tőlem különbözőleg állítja. Én azonban ki a' Magyar Literatura' legjelesebb Emlékének t. i. ezen Codexnek első leveleit bírom, itt kinyilatkoztatott tudósításomat is — ugyan attól kitől a' ritkaság' említett részét — nyertem; mellyhez ragasztván figyelmezéseimet, a' fordítást ezen túl annál inkább Báthorynak tulajdonítom, mivel Pázmány Péter, Káldi' Bibliájának 1626. eszt. kiadásában — a' fordító immár sokkal előbb kihalván — két száz esztendő előtt iratott példányról — a' millyent többen az Elefánti klastromban lennie hírláltak, láttak is, emlékezik.

Szentirást úgy a' mint a' Szerzetnek évkönyve egészen fordítottnak állítja, fel nem tartotta.

Ezen nemzeti kincs azonban nagy kárunkra héjános: mert a' mit miveltebb évkönyv méltán szégyenelhet, szinte már Fába' halála után, minekelőtte a' tudós Püspök Úrnak pártfogó szárnya alá juthatott, a' vak tudatlanság' ostroma, 's kegyetlen körmei közé kerülvén mind az elején, mind a' végén megkopasztatott 's csonkítatott. Hozzám, valóban reménytelen úton — Nagy-szombat városát illető régiebb magyar nyelven írt levelekkel — jutottak Mozes' Könyveinek (Genesisnek), vagy is a' szent Bibliának két első levelei. — De mivel a' Méltóságos Püspök' kézírata csak a' 40-dik lapon kezdődik — így 36 lapjai immár örökre elenyésztek, ha valamelly Nagy-szombati tudósabb kézbe a' jobb szerencse által véletlenül nem jutottak !!!

Ezen fordítás kétség kívül sem a' Zsidó, sem LXX. Magyarázók' görög nyelven írt Bibliának textussára; hanem a' deák Vulgata' betűje, az az: szavai szerint készítettet. — Azomban mivel szinte IX. századtól számlálván, a' sz. Biblia' részeinek több példányai — és az egész Bibliának a' XII. és XIII. Században egynehány írott kötetei *i)* nálam lévén ta-

i) Nem dicsekedésért; hanem Hazafiaknak tudósításáért nyilván vallom, hogy Kézirati gyűjteményem, és pergamentre írott Codexeim szinte a' VIII. század' koráig felhántak, mellyek között

pasztaltam, hogy ezek is az előadott szavaikban tökéletesen meg nem egyeznek, Báthori László' fordítása' szorgalmatos vizsgálójának méltó és valódi tiszte lenne, arra is figyelemmel lenni, fürkézni, és feltalálni, mellyik Magyar-országi deák példányból, vagy a' mint a' Literatorok beszélnek, mellyik Biblia-familiájából eszközlötte magyar fordítását, tudtomra nem csekély szavakban elváltván egymástól a' Római, Florencziai, Velencei, Francia, és Német országai deák Codexek, vagy is kéziratok.

Én azonban ezt elmellőzvéen Báthori László' fordítását régi magyarságának hihetőbb voltáért inkább kívántam mostani magyar olvasás' módjával oldalaslag elő adnom, hogy sem bár melly régi pergamentra írott deák Bibliámnak textussát a' magyarhoz mellékelném.

Például tehát kinyomtattam Mojzes könyveinek csak két első cikkelyeit, mellyekből olvasóm bátran megitélheti, mennyire követte volt a' Tridentomi közönséges egyházi gyülekezettől igaznak elfogadott Vulgata Bibliának betűjét, az az: igéjét, 's kifejezéseit — eredeti zsidó, vagy inkább görög Textusra hajlott e? — és a' Vulgata Bibliáknak, mellyik Magyar-országi kéziratával élhetett?

görög, és római Classicus Szerzőkön kívül a' négy Evangéliom görög nyelven VIII. században íratott, az Ó Testamentomi könyveknek deák nyelven lévő példányai pedig több számmal IX. és X. századokbeli iratokban nálam vannak.

Báthori László' fordítása 1456. eszt. előtt
Mojzes' Könyvei.

Hajdani Irat:

Genesis

Elso Capl m.

Kezdetben teremté Isten
mennyet, és földet, és föld feleglen
vala yres és hew és setethseghel
valanal ez vylagnal zyneen, és
Úrnal hw zent lelke vylfettetyl
vala az vyzeken. És monda ur
Isten leg'en vylagossag, és len
vylaghoffagh; Latua ur Isten az
vylagossagot hog' jó vona, és
el valasztá az vylagossagot az
setethsegtől. Az vylagossagot
nevezee nappalnal, és az setethse
gynel. Ezen kezben bételven
estve és holval, Isten eg' ter
mezeth zereuth valo nap. Monda
esmeg Isten. Leg'en eressegh az
vyzel kezet, és valasztá el az
vyzektől eg' máshtól. Teremté
azert Isten eresseget, és el va
laszta eg' máshtól az vyzeket. Kik
valanal az eresseghnel felette:
azoktól, kik valanal az eressegh
nel alatta: Ezek azonképen bétel
ven: nevezee Isten az eress
seghet mennynek, ezenkezben es
meg bételven estve, és holval:
Isten más nap: monda esmeg Isten:
gy' wll' enel eg' be az vyzel, kik az
egnel alatta vanna, eg' helyre,

Mostani Olvasás:

Genesis

Első Capitulum.

Kezdetben teremté Isten
mennyet, és földet, és föld pe
diglen vala üres, és hew, és se
tétések valának ez világnak
szinén, és Úrnak ő szent Lelke
viseltetik vala az vizeken. És
monda Úr Isten legyen világos
ság, és lön világosság. Látá
Úr Isten az világosságot hogy jó
volna, és elváasztá az világos
ságot az setétségtől. Az világos
ságot nevezé nappalnak, és az se
tétet éjnek. Ezen közben bétel
vénestre, és holval, lön egyter
mészet szerint valo nap. Mondá
ismét Isten: legyen erősség az
vizek között, és válassza el az
vizeket egymástól. Teremté
azért Isten erősséget, és elvá
lasztá egymástól az vizeket. Kik
valának az erősségnek felette:
azoktól kik valának az erős
ségnek alatta. Ezek azonképen
bételven: nevezé Isten az erős
séget mennynek, ezen közben is
mét bételven estve, és holval:
lön más nap: monda ismét Isten:
gyűlenek egybe az vizek kik az
égnek alatta vannak, egy helyre,

és leg' en zaaraz: mikoron azon-
 keppen leth volna: nevezee Isten
 az zaarazth feldnek, es az vyzetnek
 g' wlekyzew' t nevezee thenghernel.
 Es lata Isten hog' yo vana, es
 monda: nemzen az feld zeldello
 fyvet, es maghernemzgyt hw' ne-
 mezereuth, es y g' mglez terem-
 thgyfát, es kymynd hw magaban
 tartvan magoth hw zemelezerenth.
 Es lata Isten hog' yo vana:
 ezenkezben len estve, es holwan,
 es teleek harmad nap. Mondá
 esmegh Isten leg' enek vylago-
 soyto allatot az eghnet magos-
 sagan, es valaszyl el eg' masthul
 az napoth, es eyeth, es leg' e-
 net yeg' etre, ydykre, es napok-
 ra, es eszhendokre, hog' ten' le-
 net az eghnet magassagan, es
 vylagosohat ez feldet, es azon-
 kepp enbel tel' eek: teremthe azert
 Isten ket vylagosoytotkat: nagyob-
 aty hog' etette lenne az napnak,
 es kyssebet, hog' etette lenne az
 ednek, es czyllagokat es vetec-
 hnet eghnet melsseghere, hog'
 vylagosoytanana ez felden, es
 ygazgathnat az napoth es egeth,
 es elozthana eg' masthul az vy-
 lagossagot, es setetseghet. Es lata
 Isten hog' yo vana. Es esthve
 holval hel telven: len neg' ed nap,
 monda esmeg Isten: nemznenet
 az vyzet czwzo, mazo, es re-
 pese eely allatotkat ez feldnek egh-
 nat alatta, es teremthe Isten nagy
 Czethalakath, es mynden eely es
 yngadozo allatotkat, kyet nem-
 zetnek az vyzet hw zemelyet

és legyen száraz, mikoron azon-
 képen leit volna: nevezé Isten a'
 szárazt, földnek: és az vizeknek
 gyülekezetét nevezé tengernek.
 És látá Isten hogy jó volna, és
 mondá: nemzzen az föld zöldellő
 füvet, és mag ér nemzöt, ő ne-
 me szerint, és gyümölcs terem-
 tő fát, és ki mind ő magában
 tartván magot ő szemelye sze-
 rint; és látá Isten hogy jó vol-
 na: ezenközben lön estve, és
 holvan, és telék harmad nap.
 Mondá ismét Isten legyenek vi-
 lágosító állatok az égnek magos-
 ságán, és válaszzák el egymás-
 tól az napot, és éjelt, és legye-
 nek jegyekre, időkre, és napok-
 ra, és esztendőkre, hogy fényle-
 nek az égnek magasságán, és vi-
 lágosítsák ez földet, és azon ké-
 pen bételék: teremte azért Is-
 ten két világosítókat: nagyob-
 bat; hogy előtte lenne az napnak,
 és kisebbet, hogy előtte lenne
 az éjnek, és csillagokat, és veté-
 őket az égnek mélységére, hogy
 világosítanak ez földön, és
 igazgatnák az napot és éjelt,
 és elosztanak egymástól az vilá-
 gosságot, és setétséget. És látá
 Isten hogy jó volna. És estve
 holval bételvén lön negyed nap.
 Mondá ismét Isten: nemzzenek az
 vizek csúszó, mászó, és repe-
 ső élő állatotkat ez földnek a' ég-
 nek alatta, és teremte Isten nagy
 Czethalakath, és minden élő, és
 ingadozó állatotkat, kiket nem-
 zettek az vizek ő szemelyek

zerenth, es mynden repese állato-
 kat hw nemek zerenth. Es lataa
 Isten hog' yoo vona, es megh albaa
 hw'ket mondvan: nevedoggy'yetok,
 es zaporoggy'yatok, es tolsheetek
 be az thengernel vyzeith. Az eghi
 madarat es sokasullyanak megh
 ez felben. Azonkezben len esthve,
 es holval, es teleek evrogd nap.
 Monda esmegh Isten / teremcsen
 az feld eely lelket hw nemzeesse
 zerenth, barmokat, czuzokat, es
 felby wadakath, bestyeketh, hw zy-
 nel zemelye zerenth. Es mynd
 azonképpen len. Es teremthe Isten
 felby bestyeketh, es wadakath,
 hw természetel zerenth, es barmo-
 kat. Es lataa Isten hogy yoo vona,
 es monda, tegywnk emberth my
 képünkre, es hasonlatosságynkra,
 es wrakfoggyel tengheri halakon,
 es eghi madarakon, es mynd tel-
 lyes felby wad bestyeketh, es
 mynden e;wzo állatokon, Iyl ez
 felben yngadoznan. Es teremthe
 Isten Embert hw zineere, es ha-
 sonlathossagara wr Istennek zyneere
 teremtee hwet ffriffyath, es Az-
 zony állatoth, es megh albaa hw'ket
 Isten, es mondaa: Nevedoggyetok,
 es sokasullyatok, es teleczetok be ez
 felbeth, es hayezaatokh alaatok hw-
 teth, es wrakfoggyatok tengheri ha-
 lafon, es eghi madarakon, es kezen-
 seeghes lelkes állatokon, Iyl mynd
 yngadoznan ez felben. Monda esmegh
 Isten, yme tyneltek adtam mynden
 fhyeketh, Iyl magoth theremthnek
 ez felben, es mynd kezenseeghes ffa-
 kat, Iyl hw magokban magoth

szerént, és minden repeső állato-
 kat az ő nemek szerént. És látá
 Isten hogy jó volna, és meg áldá
 őket, mondván: nevedekjeteK,
 és szaporodjatok, és töltsetek
 bé az tengernek vizeit. Az égi
 madarak is sokasullyanak meg
 ez földön. Azonközben lön estve,
 és holval, és telék ötöd nap.
 Mondá ismét Isten, teremcsen a'
 föld élő lelket ő nemzése sze-
 rént, barmokat, csúszókat, és
 földi vadakat, bestieket, ő szí-
 nek személye szerént. És mind
 azonképpen lön. És teremte Isten
 földi bestieket, és vadakat, ő
 természetek szerént, és barmo-
 kat. És látá Isten hogy jó volna,
 és monda: tegyünk embert mi
 képünkre, és hasonlatosságunk-
 ra, és uralkodgyék tengeri hala-
 kon, és égi madarakon, és mind
 tellyes földi vad bestieken, és
 minden csúszó állatokon, kik az
 földön ingadoznak. És teremte Isten
 embert ő színére, és hason-
 latosságára, úr Istennek színére
 teremte őtet férfiat, és asszony
 állatot, és megáldá őket Isten,
 és monda: NevedekjeteK, és
 sokasuljatok, és töltsetek bé e,
 földet, és hajtsátok alátok őtet, és
 uralkodjatok tengeri halakon,
 és égi madarakon, és közönséges
 lelkes állatokon, kik mind inga-
 doznak e' földön. Mondá ismét
 Isten, ime! tinektek adtam min-
 den füveket, kik magot teremte-
 nek e' földön, és mind közönséges
 fákat, kik ő magokban magot

tarthnať hŕ teneŕŕeeghekre, hogy ty'nekteť legy'eneť eledelre, es mynd ez felbi lelkes állatoknať, es mynden egby madaralnať, es mindenekneť kŕ ez felben yngadoznať, kŕben mynd eelo leelet vagyon, hogy legyen myth ennyoť, es mynd azonképen leen, es megh latak Ūsten mynd azokat, kiketh teremteth vona, es mynd yghen yoť, es azonkézben esthwe, es hollal betelven hatod nap leen.

tartanak az ő tenyészszégekre, hogy tinektek legyenek eledelre, és mind ez földi lelkes állatoknak, és minden égi madaraknak, és mindeneknek, kik ez földön ingadoznak, kikben mind élő lélek vagyon, hogy legyen mit enniek, és mind azonképen lön, és meglátá Isten mind azokat, kiket teremtett volna, és mind igen jók, és azon közben estve, és hollal betelvén hatod nap lön.

Másod

Capitulum.

Azert meg tekeŕletheeneť az mennyek es feld mynden hŕ eŕeŕeegheketel, es bel tellyeŕette Ūŕben az hŕ dolgat heted napon, kŕket zanth vala teremteny, es megh albaa az heted napoth, es meg zentelechw' tet, mert hŕ rayta zentvala megh mynden dolgaytul, kiketh teremteth wala. Ezet azert mennyek, es felbneť nemzethŕeghy myloron teremtetheeneť, es melly napon teremthe mennyet es felbet, es mynden mezei nagy zalakat, es mynden zoldello ŕyweketh, minel elotte ez feldbol ki nevelkedneek. merth meegh Ūr Ūŕten eŕet nem adoth wala ez felbre, ember es nem wala kŕ ez felbeth myveltee vona. de kŕthŕŕe zarmazyk wala ŕfel az feldbol, megh enthezween mynd az eggeez felbneť zŕneeth, zezze! azert Ūr Ūŕten embereth felbneť ŕaryabol, es lehellee

Második

Capitulum.

Azert megtekéltetének az mennyek és föld minden ő ékes-ségekkal, és bétellyesíté Isten az ő dolgát heted napon, kiket szánt vala teremteni, és meg-áldá az hetedik napot, és megszentelé őtet; mert ő rajta szűnt vala meg minden dolgaitól, kiket teremtett vala. Ezek azért mennyek, és földnek nemzetségi mikoron teremtetének, és melly napon teremte mennyet, és földet, és minden mezei nagy szálakat, és minden zöldellő füveket, minekelőtte ez földből kinevedkednének; mert még az Úr Isten essőt nem adott vala e' földre, ember is nem vala, ki ez földet mivelte volna; de kűfő származik vala fel az földből, megöntözvén, mind az egész földnek szinét, szerze azért Úr Isten embert földnek sárjából, és lehellé

hw orozajara eelethnek lehellet-
seeth, es len az ember eely lelkes
allattaa. Palantath wala febegh
Wr Ysten gyenerw' seeghnek para-
dycomath kezdeh' l fogva, lyben
helyhezette wala az embert, lyth
zerzeth wala. Teremthe azert
Wr Ysten ez feldeknek syryabol myn-
den jeep gymelez ffaat latastra,
es eedeseleth kostolasra. Es
eeletnek ffayath Paradycomnal ko-
zepette, es bolcsejseeghnek ffajath
yonal, es gonoznak. Es folyo-
viz foly wala lywe az gyenerw'
seeghnek helyeergo paradycomnal
meg hymtezeeffere, ly ennen neegy
ffere oztatyl, egyy'nek neve ffys-
son, ez kerw'ly megh tellyes
Ewylathnak felbeeth, oth terem az
yo arany, ly eegyeb felby arannal
yob, es oth leelettetyl az bdel-
lium, lybyl az gummy zarmazyf,
es az onychynus new kw. Es az
masodyl folyo wyzne' new Gyon,
hw az ly megh kerwly Etyopyanak,
az az zerecsen orzaaghnal felbeeth.
Az harmad folyo wyzne' newe
Tygris: hw megyen Assyriának
orzagaara. Az negyedil Euffra-
tes ly egyiptomba zaal le. We-
wee azert Wr Ysten az emberth,
es helyhezettee hw'tet az gyene-
rw' seeghnek paradycomaban, hogy
oth mukalkodneel, es oryznee
lywtet, es paranczola hwnekly mond-
van: mynden ez paradycomnal
ffaynak gymelezybyl egyeel. De
az yo es gonoz tudomannal
fananal gymelezseebyl ne egyeel,
mert valamely uapon egyendyl

az ő orozájára életnek lehelle-
tét, és lön az ember élő lelkes
állattá. Plántált wala pedig Úr
Isten gyönyörűségnek Paradi-
csomát kezdettől fogva, kiben
helyhezette wala az embert, kit
szerzett wala. Teremte azért az
Úr Isten ez földnek 'sírjából min-
den szép gyümölcs fákat látás-
ra, és édeseket kóstolásra. És
életnek fáját Paradicsomnak kö-
zepette, és bölcsességnek fáját
jónak, és gonosznak. És folyó
víz foly wala ki az gyönyörűség-
nek helyéről, Paradicsomnak
megöntözésére, ki innen négy fo-
lyóra osztatik, egyyiknek neve
Fison, ez kerüli meg tellyes
Evylatnak földét, ott terem a' jó
arany, ki egyéb földi aranynál
jobb, és ott találtatik az Bdel-
lium, kiből a' Gummi származik,
és az onyx nevű kő. És a' má-
sodik folyó víznek neve Gihon,
ő az, ki megkerüli Ethiopiának,
az az: Szerecsen országnak földét.
A' harmadik folyó víznek
neve Tygris, ő megyen Assyriá-
nak országára. A' negyedil
Eufrates, ki Egyiptomba száll le.
Vevé azért Úr Isten az Embert,
és helyhezette őtet az gyönyörű-
ségnek Paradicsomában, hogy
ott munkálkodnék, és őrizné
őtet, és paranczola ő néki mond-
ván, minden ez Paradicsomnak
fáinak gyümölcséből egyél: de
az jó, és gonosz tudománynak
fájának gyümölcséből ne egyél;
mert valamely napon ejendel

halálna halálával halz megh. Mondá esmegh Ur Isten nem yo embernek ennen magana lenny: tegyünk hvneky seghedseeghet hasonlatosth hv hozzyaya. Teremthvonn azertth Ur Isten felbnel syryaból, minden lelkes es eelo allatokat, es fezenseeges eeghy madarakath, es vyve hv' keth Adamhoz, hogy lathnaa kynel hynaya hv' keth. Merth minden eelo allatokat akoron nevezee Adam, mostan es ugyan azon nevoel wagyon. Myndeueketh nevezee azertth Adam ennen nevoelon, minden lelkes, es repesew, es czuzo mázó allatokath, es minden ez felbi vadakath. Adamna fedegh hv kyztoel nem lelettetyel wala seghedseegh hasonlatos hv hozzya. Doegzata azert Ur Isten asmat adamba, es mykoron el alwth vona, veve lyeggyket hv oldala esonttyanael, es anna helyeeth hvissal teltes be, es meg ekesseyttee Ur Isten a teteemet azzony allat zemelyben, lyth ly vett wala Adamból, es Adamhoz vyvee hwtet. Es ottan monda Adam. Ez tetem ymaran en teteimból wagyon, es ez test, en testem kezol wagyon, es hv, es es hvvattatyl virago, mert syrshwól veeteteth lywe. Kynel okáert ember el haggya hv attyat, es annyát, es eeggyeswól hv' felesseeghehez. Es lesznek ketten egy testben. Wala fedegh mynd kettó mezeytelen es nem zegenlyel wala sem Adam, sem hv felesseeghe Ewa.

halálnak halálával halsz meg. Mondá ismét Ur Isten nem jó embernek önnön magának lenni: tegyünk ő neki segítséget hasonlatost ő hozzája. Teremtven azért Ur Isten földnek sárjából minden lelkes, és élő állatokat, és közönséges égi madarakat, és vivé őket Adámhoz, hogy látná, kinek hiná őket. Mert minden élő állatokat miként akkoron nevezé Adám, mostan is ugyan azon nevéök wagyon. Mindenikét nevezé azért Adám önnön nevékön, — minden lelkes, és repeső, és csúszó mászó állatokat, és minden e' földi vadakat. Adámnak pedig ő köztök nem találtaik vala segítség hasonlatos ő hozzája. Bocsaáta azért Ur Isten álmot Adám-ba, és mikoron elaludt volna, veve ki egyiket ő oldala esontjának, és annak helyét hússal tölté bé, és meg-lelkesité Ur Isten a' tetemet asszonyi állati személyben, kit ki vett wala Adámból, és Adámhoz vivé őtet. És ottan monda Adám: Ez tetem imár én tetememből wagyon, és ez test, én testem közül wagyon, és hiv, és hivattatik virago, mert férjfiúból vétetett ki ő. Kinek okáert ember elhaggya ő attyát, és annyát, és egyesül ő feleségehez. És lesznek ketten egy testben. Wala pedig mindkettő mezitelen, és nem szégyenlik vala sem Adám, sem ő felesége Éva.

II. Nemzetünk' dicsőségére született HELTAIN GÁSPÁR első volt, ki az egész sz. Bibliának eredeti magyar fordítását' a' nélkül, hogy előbbieket használta volna, eszközlötte, és Hoffgref György könyvnyomtató' munkálatával Erdélyben Kolosvárott kinyomtatta.

Heltainak mind nemzete, mind hitvallási felekezetének esmérete kétséges volt Bód Péter, és őtet követő valamennyi Litteratorink előtt: ki őtet bár *Heltán a' Száxföldön születtnek; de még is cselekedete, és egész életének folyása miatt Magyarának vélte; —* Vallásában pedig az *Úr' vacsorájáról tett némelly kifejezéséről* inkább a' Helvetiai, hogy sem Agostai vallás tartók közé számlálándónak gondolta saját szavai szerint.

Én őtet született Szásznak, de egy tökéletes *Magyar Hazafinak* önnön szavai által bizonyíthatom, mellyeket gyűjteményemben lévő Kolosváron 1553. Sdr. kiadott Catechismusának, Nagy-bányai polgár, Szentgyörgyi Deák Péterhez tett ajánlásában előad illyképen: „Akartam én is tisztebeli hiveségét mutatni, „nem csak az én tulajdon (német) nyelvemen „való predikálásommal, mert *az szerent Szász „vagyoc; hanem tisztességes magyar nyelvben „való Munkámmal, avagy írásommal is: gyűjtöttem ez okáért egy rövid Catechismust's a' t.*“

Hitvallására nézve pedig méltóbban őtet a' Helvetziai vallás tartók' felekezetéhez tartozándónak ítélni; mert ambátor a' Helve-

tica vallás tartók csak a' Tarczali és Tordai synatoknak 1562. és 1563. esztendei rendelése' következésében különös Ecclesiákra oszolván nyilván váltak el az Ágostai vallást követőktől; ii) de még is hivei a' hitbéli czikkelyekben

Boleschall
 + ii) Szerzője illy című munkának: „Die wichtigsten
 + „Schicksale der Evangelischen Kirche in Ungarn,
 „Leipzig. b. Hartman. 8, 191 lap. ezt írja: „So lange
 „Maximilian am Steyerruder d. königl. Gewalt sass,
 „herschte in der Kirche eine tiefe wohlthätige Ruhe.
 „— Die Geschichte weiss von Verfolgungen, und
 „von Verketterungen dieser Periode nichts zu be-
 „richten“: de nem igazán; mert valóban a' mit a'
 Szerző nem tud, annak csak az ő maga saját tudtára
 nem jött voltát, egyházi történeteinkre nem ruház-
 hatja. Hiszen éppen Maximilián' idejében történt
 Hazánkban a' Protestansok' meg hasomlása, és egy-
 mástól különös törvényes felekezetre eloszlása —
 épen akkoron Erdélyben támadott Hazánkba is ál-
 tal költözött Socinusnak eretneksége, melyet An-
 nabaptista név alatt törvényeink kitiltani rendel-
 tek, Helvetziai vallásbeli Synatok tömlöczözések-
 kel büntettek, Magyar országban utóbb ki is ir-
 tottak. Méltán azért az illyen Szerzőről, ki akkor
 is, midőn az ember' legfentebbi foglalatosságáról,
 a' Religiónak mennyei hathatóságáról értekezik,
 + könyvének 183. lapján, „ von den süssen Umarmun-
 „gen der schönsten Blondine ihrer Zeit d. Philip-
 „pinen Velser“ álmodozhatik, ítélnélhetjük, hogy ő
 nekie minket korántsem az igazra tanítani; hanem
 inkább az igaznak titkolása és elnyomása által egye-
 dül csak mulatni, tudós esméretek helyett, tsiklandós
 érzelmeket bennünk gerjeszteni szándéka legyen.

(Dogmáikban) már régtől, és mindenütt egy értelemben nem voltak; Heltait pedig Szászoknak egyházi Tanítói, kik az Agostai vallás' eredetiségében tökéletesen megmaradtak, magokhoz tartozandónak soha sem ismérék.

Heltai Erdélynek tudományi fényes csillaga, az akkori rettentő dulások' és lángok' rút füstjében setét gyászfátyolába borult Magyar ország'tartományaira is nem különben ragyogott; *Kolosvár*, hol Heltai, Hoffgref György' társaságában, többnyire magyar könyveknek nyomtatása által élte a' tudományokat, fentartá, terjeszté, de örökösité is azon már már hanyatló nemzetünk MAGYAR NYELVÉT, — mellynek emlékei tartós' fenmaradására öseink soha szükségképen nem ügyelének, — *Kolosvár*, mondom, volt tulajdon bölcsője és műhelye a' virradó, és felemelkedő nemzeti Literatura' culturájának mind a' két magyar Hazában, mellyre bár *Debreczen* is, *Melius'* és *Félegyházi* élteben törekedett: de *Heltainak* tüze, buzgósága, szorgalma, munkásága, mellyet még özvegyére, és fiára is által árasztott, messze túl hatott Tiszamente fővárossa' iparkodásain; 's annyira kitündöklött, hogy miképen az Olaszok híres könyvnyomtató Aldusokat, Franciaók Henrik és Robert Stephanusokat magasztalják, mi Magyarok Heltaiakkal méltán és illoképen dicsekedhetünk. Dicsekedhetünk valóban ANYAI NYELVÜNKNEK kiváltképen általok lött tudományi felmagasztalásaért; dicse-

kedhetünk a' legremekebb (Classicus) könyvnek, t. i. az egész sz. Bibliának idősb Heltai Gáspár által eszközölt fordításáért, és kinyomtatásáért.

Magyar nyelvhez különös vonszódását, és hazafiúságát nyilván bizonyítja, már nevezett Catechismussának ajánló levele ilyenképen: „Miért hogy ennihányan a Colosvári Tettes, „neves Keresztyénekből vadoltanac engemet, „mivel hogy a' Tisztességes magyar nielvnecc „gyalázattiára járnéc — és mivel hogy annac „romlására igyekezném: ennek ez okáért e mun- „kámmal vagy irásommal, és a többivel kiket „kiadandó vagyoc meg akartam, meg is akarom „bizonyítani, hogy azok az én ragalmazóim, „meg kéméllettéc az igazságot mondani, és „irigységből hamisságot ellenem kelepelték“ — Meg is tartá nyilván adott ígérété, mert

A' sz. BIBLIÁT öt részekre fel osztván, annyi negyed kötetekben Kolosvárott Hoffgref György' betűivel 1551. — 1561. esztendeig lapszámok' jegyzete nélkül, és különös ajánlások (Dedicatiók) mellett, úgy kinyomtatta, hogy I) kötetben a' Mojzes' öt könyvei II) a' historicus könyvek Josuétól a' Királyok' másod Könyvéig. III) Esdrástól, Salamonnak fellebb való énekéig IV) a' Proféták Esaiástól, Malachiasig. V) az Új Testamentom foglaltatnék — az Apocryphusokat el hagyván. Melly különös köteteknek azonban nem egy kiadása;

hanem több, és külömb esztendőben történt nyomtatásai vannak.

Az egész Bibliának ekképen tökéletesen elvégzett 's befejezett első classica magyar fordítása, a' mi Litteraturánknak, szinte mint egyéb virágzó nemzetek' felvirradott újabbi Literaturájoknak, kiket a' Bibliai studium XV. és XVI. századokban egész Európában majd csaknem egészen elfoglalt, egyik fő és annál csudálatosabb remeke, mivel még a' XVI. század' közepettén, sok más nemzeteket megelőzvé — Hazánknak belső zendülések és pogány Török ostromok' kíméletlen feldúlása alatt nem csak elkészült; de épen a' legmiveletlenebb, és ügyefogyottabb időkben összevegyűjtött nagy költséggel, ékes betűkkel, és remek csinossággal ki is nyomtattatott.

Becsés ezen öt negyedretű kötetekben csinosan kinyomtatott nemzeti kincs azért, hogy *első egész magyar Biblia'* — hogy a' magyar könyvek' nyomtatása' elsőbb zsengeinek korábbi példája; belső érdeme' tekintetében pedig, hogy a' már akkoron is meg volt: de Klastromokban rejtezett magyar fordításait a' deák vulgátának Heltaí nem használta; hanem új fordítását, deákból ugyan, de a' zsidó és görög eredeti nyelveknek értelme szerint eszközölvén, első közre bocsájtotta — Heltaí' munkáját pedig sem az egész Biblia' későbbi fordítói, u. m. Károli Gáspár — Kaldi György — Cs. Comaromi György — Bárány — Bessenyei 's a' t. sem a' magyar

Uj Testamentom' számosabb magyarázói, és kiadói közül ritkasága miatt tudunkra egyik sem használta. De bővebb és tudósabb esméretet róla adnak előjáró beszédének ezen önön szavai: —

„Szükség volt vona ezokáért, hogy en-
 „nec előtte regen è mi országunkbeli Feiedel-
 „mec nem kimillettec vona kölchegeket, ha-
 „nē gondot viseltec vona erre, hogy ez è drá-
 „galatos könyv, a' mi nyelvünken is olvastat-
 „hatott vona. Mert nem igen sokan vadnac
 „közettünc Magyarok közet, kic chac annera
 „is tudgyanac deakúl, hogy a' deac Bibliát
 „chac betűszerint is erhec. De è nyaualyas
 „világon így vagyon a dolog, így is volt mind
 „éltig, hogy *a' hituan és az ala való dolgot az em-
 „bereg nagynac, és a nagyat kichinnec auagy
 „semminec itéltéc*, arra a' minec kichid auagy
 „semmi haszna ninchen, nagy gondot viselte-
 „nec, a' mi kedig miredénel hasznasbb vót vó-
 „na, arról meg sem emlekesztenec. Jollehet
 „immar mostan érttyünc, hogy soc-iambor ke-
 „uannaia, ha è szent Bibliat magyar nyeluen
 „lathatnaia és oluashatnaia. Eszt kedig tété-
 „menyeuel is megientette egy nemes iambor,
 „és Istenfelő szömely Feieruárot lakozó *Chaki
 „Mihaly*: Mert nem kimiluen az ő kölcheget
 „mind minekünc, kik e munkaba voltunc fog-
 „lalatosoc segetsegül vót, 's mind a' nallunc va-
 „ló könywnyomtatoknac.“ Melly igék CHÁKI
 MIHÁLT, Zápolya János király' és fia 'Sigmond

Tanátsosát a' magyar Litteratura' ezen fő re-
meke' dicsó alkotójának nyilván vallyák. Bel-
ső alkotását pedig érintő szavai im ezek:

„Ha kedig kiüanod a mi neuünket kic è
„munkába voltunc foglalatosoc meg tudni, és
„a' mi Isténtől való vallasunkat meg érteni
„nem restelyüc rövid beszéddel meg ielenteni.
„Niha harmon, 's niha negyen is voltunc e-
„gyüt è munkába.

„ HELTAI GASPÁR Colosvári Fő lelki
Pásztor.

„ GYVLAI ESTVÁN Magyar Predicátor

„ OZORAI ESTVÁN és

„ VIZAKNAI GERGELY. Scola Mester.

„Nem ok nélkül voltunc kedig ennyin è
„mükába együt, hanem előszer ez okáért, hogy
„ha valamelyünc a' vagy az írásnac értelmét,
„avagy a' magyar szónac módgyát és iárását
„iól eszébe nem vette vóna, a masünc, auagy
„a' harmadünc eszebe venneie. Mert tudgyuc
„azt, hogy akárki is niha még chac kichid do-
„logba is eltéuelyedic. Tudgyuc azt is, hogy
„az Wt Isten az ö aiándekeit nem egyaránt oszto-
„gatta: egy nec egyfélét, más nac másfélét adott:
„némel nec többet, némel nec keusebbet. Má-
„sodsor ezért voltunc ennyin együt è mun-
„kába, mert nem chac a köz deác Bibliát kö-
„vettünc a magyarúl fordításba: Miért hogy a köz
„deác Biblia helyel helyel a' Göreg Bibliából igen
„homályoson irattatot: Egy nihany helyen
„kedig elis táuazott az igaz értelemtól: hanem

„főképen könettűc a Sidó Bibliát, miért hogy
 „az ó Törnénbeli könyvec legelőszer sidóúl
 „irattattanac: De vgy könettűc a *Sidó Bibliát*
 „hogy előttűnc vót a köz *deác Biblia* is, — előt-
 „tűnc a *több deác Bibliákis* — előttűnc az *egyebb*
 „*nyeluen való*kis — Meg oluasúan, ezokáért
 „egyűnc egyiket, másűnc másikat, harmadűnc
 „harmadikat, negyedűnc negyediket, köuet-
 „tűc az igazb és az iras szerint valo értelmet.
 „Mert soc hely vagon a szent Bibliába, hol
 „az igékneç sokfele iedzéseçért, auagy a be-
 „szédneç röuid voltaért a magyarázadba kü-
 „lömbezneç mind a sidó, s mind a keresztyén
 „doctoroc.“

„Touábba ertsmeg eszt is, hogy noha főké-
 „pen a sidó Bibliát könettűc: de azért a sidó
 „szónac módgyától soc helyen eltávasztűnc,
 „köuetűe az igaz értelembe, a magyar nyelv-
 „neç írását — soc helyen viszontac, a Sidó szó-
 „nac írását könettűc ott a hol ismértűc, hogy
 „az igekbe elreitet titkoc vadnac. Soc helyen a si-
 „do igét tartottűnc, a hol auagy tulaydon new vót,
 „auagy oly állatnac neue, melly nállűnc nin-
 „chen: miképen neminemű ülzetekneç, és mér-
 „tékekneç neue: de azért è fele igéket vgyan
 „ottan kiuül a' szélen meg magyaráztűnc. En-
 „neç felette azon igyekesztűnc, hogy minden
 „igét a magyarba is tulaidon és szinte azon
 „dolog iedző igéuel ielenthessűkki. Mert a
 „mely tolmáchló auagy irás fordító eszt nem
 „miueli, nagy kárt teszen a' keresztyénekneç,

„meg fosztuan őket az irásnac igaz, és a' Szēt
 „lélec szerént való értelmétül. Nem nésztüc
 „ez okáért è munkába aszt mi vóna kedues az
 „embereknél, hanem a' mit neznünc kellet:
 „tudni illic az igaz tolmáchnac és az irás ma-
 „gyarázónac tisztit.“

Kinek volt ajánlva első része, a' példányok'
 fogyatkozása miatt nem tudhattam. A' Pesti
 K. Universitás' Könyvtárának példányában hi-
 bázik az ajánló-levél. Azt következő elő-szó
 c. 4. árkussal végződik: a' d. Ivnek ez a' czime
 „*A' Biblia mire mondatik más neuen Ó es Uy*
 „*Testamentomnak és mit (mint) külömböz az*
 „*Ó Testamentom az Ujtól.*“ Melly értekezés
 szinte h. 4-dig terjed, és mind a' kettőnek meg-
 egyezését, sőt a' keresztényi üdvözségre szük-
 séges létét vitatja, egész c. 2. lapig. Mellyek
 után az Ó testamentombeli könyveknek számát,
 és summáját adja elő, úgy a' mint azok az I. II.
 III. és IV. részben vagy is annyi kötetekben
 kinyomtattak; utánnok jelentvén: „Ezec mon-
 „danc méltóságos kóniuec az Ó Testamentom-
 „ba, mellyeket a' Göregec és Deákoc Cano-
 „nicusoknac, az az regula szerént valóknac
 „neueznek, mert ezekbe adatic előnbbe a' mi
 „hitünkne, kereszténiségünkne, és keresz-
 „tyéni chelekedetünkne modgya és reguláia“
 „Vadnac ezenkiuúl több könyvek is a'
 „Bibliaba de azokat miképen zenth Jerony-
 „mus doctor is mondgya, nem zámlállýac ezec
 „közibe, nem is tartya a' kereztieni gyüleke-

„zet olyan bechületbe, miért hogy a' sidó Bi-
 „bliába sem találtatic mindenic — — olvassác
 „azért is, és keresztyeni erkölchre valo tanu-
 „ságért: de nem olvassác Hit ágainac erő-
 „sítésére — — azért neveztetnek Apocry-
 „phoknac, azaz eltittkoltattnac — — Ez ke-
 „dig azoknak számoc és nevec“

„ 1. Judit könyue.	„ 9. Hester, 10-ic Ré-
szétől fogva mind
végig.
„ 2. Salamonnac böl-
csessége.	„10. Az Iffiaknac az
egü kementzebéli
eneke.
„ 3. Tobias.	„11. Susannánac histo-
riáia.
„ 4. Jesus Sirach.	„12. Danielnac a' Bél
Papjaiual való ve-
tekedése.“
„ 5. Baruch.	
„ 6. A' Makabeusok-
nak könyue. I. II.	
„ 7. Esdrasnac harma-
dic és negyedic
Könyue.	
„ 8. Manasses Királ-
nac Gyonása.	

Ezekután az Ó testamentombeli valamennyi könyveknek szinte az Apocryphokkal együtt rövideden való értelme avagy sommája, és ajánlása rendszerint előadatik egész a' h. iv' 4-dik lapjáig, mellynek tulsó oldalán a' teremtés' mive, egy fában metzett az egész lap-tért elfoglaló rajzolattal képzeltek; ez netalántán *Honter János* Brassói tudós fametző' kezéből került, minthogy a' nagy betűk' képes formáji is *Honter' Brassói* nyomtatásához

hasonlítani látatnak, és nékie tulajdon tzifrazásokkal teljesek.

Ritkasága ezen magyar Bibliának még a' Cardinál Ximenes' 1517. eszt. Compluti, vagy az Oroszok' Ostroviai 1581 esztendei Bibliájoknál is nagyobb, mellynek bár az öt kötetből álló tökéletes volta Bod magyar Athen. 105. l. — és Bibliai Historia 135 — 141. l. — Veszprémi Biogr. Medic. IV. 31. — és Vargától új testamentomi Critica Histor. Debrecz. 1816. 104. l. bizonyítatnék, tellyes voltában hol-léte azomban sehol elő nem adatik.

Bizonyos hogy tökéletes öt kötetű példányával, sem külső országi, de magyar és erdélyi Könyvtárak is u. m. a' Nemzeti-Museumé, k. Universitásé, Debreczenyi, Pataki, Enyedi, és valamennyi Érseki, és Püspöki Bibliotekák tudtomra nem dicsekedhetnek. — Saját könyvtáram példányának csak a' III. Kötet híjja. Méltán azért ezen nemzeti kincs egyes köteteinek árát 50. for. C. p. és egy tökéletesen fentartatott öt kötetű példányt, — ha egyben szereznie lehetne — 100. aranyra, sőt többre is egy tele-vérű Arabs Ménnek áránál, mellyek minden esztendőben újdön születnek, vagy akármelly legdrágább, 's mesterségesebb más emberi mivnél becsülhetem.

Példáját Heltai fordításának, hogy jobban szembe tünjön Károlyi', Kaldi', és Comaromi' fordításaival, nem értekezésemnek folytában; hanem egymás mellett lévő négy

oszlopokban az értekezés' végén kinyomtattatván, szólok már Cároli, vagy is mint most írjuk, Károli Gáspár magyar fordításáról.

III. KÁROLI GÁSPÁR eredeti magyar fordítása' első kiadásának, az úgy nevezett ritka Visolyi Bibliának, fekete és veres betűkkel kinyomtattott első czíme ez:

„Szent Biblia, az az Istenec Ô és Wy Testamentumánac, Prophetac, és Apostoloc által meg iratott szent könyvei: Magyar nyelvre fordítatott, egészen és wjjonnan, az Istenec magyar országban való Anyaszentegyházának épülésére. (Magyar Ország Czimere ket Grif madarak által tartva) Lucae XVI. v. 29. Vagion Mojsesek, és Prophetáioc halgassácz azokat. Visolyban nyomtattatott Mantskovit Balinth által MDXC. Bodog Asz. Haván. 10 napján“ fol. I. Köt. Előjáró beszéd — VIII. — a' Jesus Syrach Könyv. végével 686 lev. — a' II. Köt. Czime, tisztán fekete betűkkel: „A' Sz. Bibliánac másodic része: melyben vadnac az Prophétac irási mind az Machabeusoc könyvei és a' mi Urunc Jésum Cristusnac wy Testamentoma: Anno — Dni. MDXC.“ Fol. Előbeszéd nélkül Esaiástól — Machabeusoc III-ik K. végezetig 275. levél. — a' III. Czím „A' mi Urunc Jésum Christusnac wy Testamentoma, melynec első részében az Evangelistác Könyvei az másikban az Apostoloc levelei vadnac. Anno MDCX. „Előjáró beszéd nélkül. Máté előtt taláztatik egész ár-

kus' területére nyomtatott Tábla „J. Christus embersége szerint való nemzetségéről“ Math. I., Luc. 3. — Végeződik sz. János' jelenésével a' 232. levelen illyenkép': „Uram Jesus „jövel hamar. — És te Uram meddig késel „Visolban kezdettett Böyt elő szombaton: az „az 18 napján böjt elő havának 1589. eszt. „— és elvégeztetett 20. napján Szent Jakab „havának; Christus Urunk születése után „ennyi eszt. 1590. kiből dichértesséc az Úr- „nak állandó Sz. neve, mind örökön öröcké Amen.“ (Fa metszés a' hitnek isteni angyalát, vagy is a' Vallás' hirdetését képzeli) alatta: „Mantskowitz Balint nyomtatása által.“ — Temérdek $5\frac{1}{2}$ hüvely' vastagsága és $12\frac{1}{2}$ hüvely' nagysága e' könyvnek, nyom 11. fon- tot és 12 latot.

Ritkább, és ha tökéletes épségben fentartott, legritkább magyar könyvek' sorába tartozik. Tudtomra csak a' magyar Pesti Universitas' remek példánnya, a' Kassai Academiaé, és a' Kalotsai Érsekségé, — az t. i. melyet Kolonics' életében láttam — saját épségekben fentartattak. Sáros-Pataki, Debreczeni, és Enyedi példányoknak fogyatkozott voltak miatt, valódi czimek a' lajstromba be sem iktathatott. Mind a' magyar Museum' Könyvtára', mind az én példányomnak elején több lapok hibáznak; millyen fogyatkozott példányok azomban mai napig még nagy számmal fentartották lételeket, minthogy, közel

húszat önnön szemeimmel magyar hazánkban látnom szerencsém volt. Mindenek felett a' Pesti Universitásé méltó bővebb megismerésére, nemcsak a' már felül előadott nagy terhe miatt, de kötetése' tekintetében is, melly még a' könyvnek kinyomtatása' korabéli drága kötettel bír; barna kemény bőrral-borított, és megaranyozott fatáblákba foglalva; ezeknek a' szegei és kapcsai (akkori buzgóság úgy kívánván) alkalmasint vert ezüstből készültek; de immáron csak a' szegek' lyukai láttatnak; elő tábláján a' négy Evangelisták, közepettén a' Teremtő' képe — hátúlsó tábla' közepén a' fels. Austriai ház' császári czímere, szegletein az országok, és herczegségek, vagyis inkább az udvari herczegek' czímerei arannyal benyomatva láttatnak. Első táblájának arany betűkkel lévő felirása ez: „*Biblia. Andreas. Asztalos. túlsónak*“ Anno Domini 1590. olvastatik; a' levelek' metszése czifrázottan bé aranyoztatott. Azon Asztalos András gazdag N. Szombati marha-kereskedő volt, hol akkoron nagyobb része a' városnak magyarokból — sőt nagy részint protestansokból, későbbben Szenczi Molnár Albertnek nagy pártfogóiból — állott; ugyan ezen példány idővel Prágai András I. Rákóczy György' Szerencsi udvari Predicátora' kezébe jutott; annak fiától, ki nevét így beírta: „Ego Joannes Prágai, qui „antea fui Calvinista modo reversus ad Catholicam fidem 1653“ az Újhelyi Remete Sz. Pál'

Klastromába került, ennek eltörlésével pedig az egész Remete Pál'szerzetének minden könyveivel 1782. esztben, Pesti Univ. Könyvtárába vitetett. Szolgálynon ez a' példány' ritkaságának méltatására, mert

A' mi annak belső betsét, vagyis Károlinak magyar nyelvre tett fordítását illeti, nekem, a' ki nem a' fordítások' megbirálását, hanem egyedül azoknak megismértetését tárgynomnak fogadtam, elegendő azt bebizonyítanom, mi módon járt el a' szerző tudományi foglalatosságában, és előadnom valóságos példáját a' tőle telyesített szorgalmas fordításnak.

Az első iránt *Károlit* nem különben mint *Heltait*, önnön szavaival beszéltem; mert önvállásnak legfőbb hitele, legvilágosabb értelme vagyok, minden igaz bírónál, minden okosan ítélő tudósnál.

Az előljáró - beszéde, melly egyszersmind ajánló levele: „a' TT. és Nagyságos Uraknac, „nemes népek nec, istenfélő Kösség nec, és az „Istenházában munkálkodó Predikátoroknac, kik egész Magyarorsz. és Erdélben vannak“ — nem pedig egyes úri személyeknek ajánlásul szolgál, mellyben minekutánna az Isten' felséges ismertetéről, a' Sz. Bibliának méltóságáról — annak a' keresztényeknél szükséges olvasásáról, — a' Deák vulgáta Bibliának mineműségéről és eredeti nyelvekből lött fordítása' fogyatkozásiról bőven beszélne, így szól:

„Nagy gondviselatlenség volt és Istenhöz
 „és az ő Szent igéiéhez nagy idegenség, hogy
 „holott minden nemzetségnek nyelvében vagyon
 „az Istennek Könyve, a' magyar nemzetség
 „arról enni ideig gondot nem viselt. Nem tu-
 „dom ha az Predicatorokat vádollyam, vagy
 „az Fejedelmeket. Bizony az *Heltai Gáspár*
 „munkája és az *Melius Péteré* *) bizonságot
 „teszen arról, hogy találtattac volna olyac ez
 „előttis, kie a' munkat nem restelletéc volna,
 „ha az fejedelmec arra gondot viseltec volna,

*) Csudálnunk lehet, mikép' *Heltai*' egész bibliának fordítása és 1551. — 1561, Kolosv. 4-d. rétbén, öt kötetekben tökéletes kiadása, Visolyban Kassához közel, és Rákótzý 'Sigmund Erdélyi Fejedelem' pártfogása alatt lakó Károlyi Gáspárnak esméretlen maradhatott annyira, hogy *Heltainak* szinte azonképen mint *Melius* (Juhász) *Péternek* Debreczeni Predikátornak csak részenként való — fordítását a' Sz. Bibliának tulajdonította. Az ő tanúsága, mint Erdélyi fejedelem' egyházi papjának bizonyítása, valóban engemet is téveledésbe hozhatott volna, ha annak I. II. IV. és V-dik részét nem bírnám, vagy másoknál is nem láttam volna; — meg kell azonban vallanom, hogy a' III. résznek az az Esdrástól — szinte Salamon' Énekek-énekéig terjedő kinyomtatott példányát sem én nem láttam, — sem azok, a' kik róla tudósítást tesznek: Bod, Veszprémi, és Varga nehezen láthatták, minthogy a' kinyomtatás' eszterdeit egyik sem adhatta elő munkájában.

„az tanítókat fel ebresztettec volna, és az ő
 „tárházokat Isten tiztességére meg nitottac
 „volna. Azért kétségnélkül ha vagyon is eb-
 „ben valami bünöc az tanítóknac hogy enni
 „ideig egészen a' Biblia nem volt Magyar
 „nyelven, de az fejedelmeknec nagyobb bü-
 „nöc vagyon, Kic nem hogy az Biblianac Ma-
 „gyar nyelure valo fordítására gondot viseltec
 „volna, — — de czac arra sem viseltec
 „ez ideig gondot, hogy az Magyar nemzetség-
 „nec sok szép és nagy dolgainac vagy czele-
 „kedetnec historiáiát megirattac volna, és
 „azt az ö vtannoc valoknac öröc emlekezetekre
 „hadtak volna holott nintsen ez világon olly
 „nemzetség, mely arra gondot nem viselne.
 „Noha pedig volt darabonként az Bibliánac
 „valami része megforditua, de mindenestül
 „fogua egészen ez ideig az mi országunkban
 „az mi nyeluónkön nem volt, hanem az Ke-
 „gyelmes Istenec io kedneből most mégyen
 „ki, egynehány nevezetes Jambor, Istenfélő
 „Nagyságos Wraknac *) **intése, törekedések,**

*) Ezek valának: főképen Etsedi Báthori István Or-
 szágbirája; ki saját jószágában Visolyban hely-
 hezteté Mantskovit Balintot előbb Galgóczi könyv-
 nyomtatót, (nem pedig, mind Bod Péter helytelenül
 állítja Biblia Hist. 146 l. Németországból ezen
 végre behozatott Typographust, mert már 15. Gal-
 góczon kinyomtatta Kalendáriumát magyar nyelven)
 és nagy jutalommal ezen óriási munkának, mellynek

„és költségek által, kik annira nem igyekez-
 „tec ez dologban, ez világi hirre és tiztes-
 „ségre, hanem czac az Isten tisztességére az
 „ö házának épülésére, hogy az ö magoc neuét
 „és nem akartac ide be iratni, meg elégeduén
 „azzal, hogy az ö neuec az életnecc könnyuében
 „be vagyon irva.

„Meggondoluán azért az Anyaszentegy-
 „háznak az mi nemzetségünc között ez dolog-
 „ban való fogyatkozását, és iöuendő épülését
 „más felül az mi tiztünket, az Istennecc ne-
 „uét segítségül hiuán, mincc utánna hozzá
 „kezdettem volna egynehány Jámbor tudos
 „atijafiackal *******) kic nékem az fordításban se-

nagy költsége sok ezerekre terjedett, felvállalására bírta — Rákóczi 'Sigmund későbben erdélyi fejedelem — Gazdag Homonnai István — Magochy Gáspár, és ezeknél még buzgóbb Hitveseik vetekedve adakozának a' magyar Bibliának menél előbb teljesítendő kiadására; mellyeknek szinte mint a' segedelmet nyújtó városoknak, mezővárosoknak, és tehetősebb buzgó polgároknak emlékezeteit feledékenységbe merülni bár ne hagyták volna egyházi történeteinknek feljegyzői.

*******) Valamint a' Visolyi Biblia' kiadásának számossabb pártfogóit elfelejtették velünk méltó haladásunkról gondatlan feljegyzőink: szinte azonképen, mivel maga Károli szörnyű munkával készült fordításának segéd társait nem nevezé, a' magyar egyházi történet' írói is, úgymint Lampe vagyis inkább Ember Pál, Bod, Wesszprémi, és Varga azokat

„gítséggel voltac, meg nem szüntem addig,
 „míg nem véghöz vittem az Bibliánac egész-
 „len való megfordítását, melyben munkálod-
 „tam közel három esztendeig nagy fáradsággal,
 „testi töredelemmel, de olly buzgóságos sze-
 „retettel, hogy én egy szempillantásig ez nagy
 „munkát el nem vntam, hanem nagy serén-
 „séggel és szeretettel munkálodtam míg nem
 „elvégezném azt. Hogy pedig az oluasoknak
 „nagyobb keduet tennéc, mind az egész Bi-
 „bliát versenként fordítottac, mind az Sidoc
 „szoktác, mellynec felötte igen nagy haszna
 „vagyon az betűnec (azaz: szavaknak) meg ér-
 „tésére, mellyet miuel hogy ez előtt meg nem
 „tartottác, gyakorta az mi együüé való volt
 „elszakasztottác egy mástól, és azt, mi nem
 „együüé való volt, egybe kapcsoltác, mely
 „dolog igen meg homályosittya az betűnec
 „értelmét. Az Cápútoknac summát csináltam
 „szép értelemmel, hogy az mit keres az olva-
 „só az summát megtekintuén, hamaráb meg-
 „talállya azt. Az holott valami nehesség volt
 „az betűben, vagy egy igében, vagy egy egész
 „sententiában, azt még magyaráztam, hogy
 „minden tartozás nélkül mehetne az oluasó

éppen nem említik, holott ha önként azokra nem
 vallana Károli; mégis megvolnánk győződve,
 hogy egyes embernek olly nagy munkát, előbbi
 fordítások' vagy munkás társok' segedelme nélkül
 három esztendők alatt véghez vinni lehetetlen vala.

„az oluasásban. Az fordításban éltönc az men-
 „nyire lehetett tizta igaz magyar szóual, ide-
 „gen szólásnac módgyát nem köuettüc, söt
 „inkább az mi darabosnac tettett vagy az Si-
 „dó vagy az Deác szólásnac módgyában, an-
 „nak is kimondásában az Magyar nyelvneec
 „szóllásának módgyát köuettüc. — Az Isten-
 „nec állattya szerint való neue *Jehoua*, de
 „aztis nem tartottuc meg, hanem az holott
 „egyéb nem lehetett benne, mint mikor azt
 „mondgya Jsten Mosesnec, hogy Abrahamnac,
 „Isacnac, Jacobnac az ö *Jehoua* neuében nem
 „ielent meg. Az Ezechiel is mindenöt *Adonai*
 „*Jehouát* mond, mellyet külömben nem ma-
 „gyarázhattunc, hanem *Wr Jehouánac*, no-
 „ha néhon *Vralkodo Vrnak* is fordítottuc.
 „Köuettönc ez fordításban soc jambor tudos
 „embereket, kik az Sidóból, az melly nyelv-
 „uen iratott az ó Testamentom, igazán fordí-
 „tottac az Bibliát, mint *Vatablust*, — *Pag-*
 „*ninust*, — *Münsterust*, — *Tremelliust*, ki
 „természet szerint való Sidó volt, és vijon-
 „nan nem soc ideie hogy a' bibliát megfordi-
 „totta. — Köuettuc az *Vulgáta* editiót is, és
 „ez mellet soc *magyarázó Doctorokat*. Az
 „*kic ez előtt valami részt fordítottac* az Bi-
 „bliában, azokat is nem vtáltuc meg, ha-
 „nem tekintettüc“

A' munka' kezdete előtt különösen mind
 a' szerző, mind a' nyomtató olvasóját felszól-

lítja: amaz, irigy rágalmazoktól menti magát és tudós igyekezetének még nagyobb becsületet azzal, hogy szerényen 's nyilván vallja. „Szabad mindenec az Isten házába aiándékot „vinni. Egyebec vigyenec aranyat, ezüstöt, „drága köveket: én azt viszem az mit vihetec, tudni illic *Magyar nyeluen az egész Bibliát, mellyet eleitől fogva sokan igyekeztetec offerálni, de véghöz nem vihettetec*. Annac okáért minden Keresztyén oluásokat kérec, hogy az én munkamért engemet ne rágalmazzanac es meg ne keserítsenec, hanem „nagy Isteni felelemmel és hálaadással vegyéc „és oluassac ez magyar nyelwre fordítatott „Bibliát. Ha valahol az fordításban tévedtem és az tzeltem nem találtam, azt ne tulajdonítsac vakmerőségnek, hanem az én gyarlóságomnac.“

A' typographus pedig nyomtatásban történt hibákról követvén olvasóját, okát adja azoknak, mondván:

„Jollehet kegyes oluász, az én tehetségem és erőm szerint azon igyekeztem, hogy „az szent Bibliának könyvei mentől szépben, „tíztabban, és minden fogyatkozás nélkül az „én kezem által kiadatnának. Mind az által nem „kétlem hogy (akaratom és igyekezetem ellen, „az corrigálásban való serény vigyázásomra is) „nihil nihil eshetett vétecc az nyomtatásban, „főképpen az accentusoc colloalásában, kic

„miuel hogy ő magokba igē apróc, gyakorta
 „à corrigalasban által hágattathatnac az olua-
 „sásban, és nihol vgy tettzic mintha az sen-
 „sust auagy egész sententiátis láttatnác elvál-
 „toztatni. Kérem annac okaert hogy ez féle
 „kis vétkeket, hogy ha valahol irrepáltanac,
 „czendesz elméből pennaua ha szükség meg
 „jobbitsa, énnekem boczánatott aduán, egy
 „felől azért hogy *idegen nemzet vagyoc*, más
 „felől hogy az exemplárba az *accentusoc* nem
 „voltac meg iegyezettetuén.“

Károli Gáspár' fordítása (az egész Bibliát értvén) elfogadtatott mind a' Helvetiai, mind az Ágostai vallásttartó Ecclesiáknak hiveitől annyira, hogy azólta annak *alapján és módjára* ez ideig 30-nál többszer számokra az egész Biblia kinyomtatott — mondom *számokra*; mert közelebb készített, és kinyomtatandó értekezésemmel be bizonyíthatom, hogy az *Ágostai vallásbeliek' számára is, az egész magyar Biblia különösen, és többször kinyomtatott.* — Mondom azt is, hogy *Károli Gáspár' fordításának alapjára és módjára*; mert nem értem az ő *tulajdon eredeti fordításának* annyiszor lött kinyomtatását, előttem lévő példányokból elegendőképen meggyőzöttetvén, mennyire *Molnár Albert* 1608. — 1612. — *Janson János* 1645. — *Váradi* 1657. — 1661. *Tóthfalusi Kis Miklós* 1685. — 1700. — és a' *Casseli* vagy is inkább *Norimbergai* 1704.

— a' *Basileai* és *Ultrajectomi* későbbi nyomtatványok a' szavak' választásában, és rendiben egymástól különböznek, a' melly észrevételek azomban rövid értekezésem' tárgyai nem lehetnek.

Fordításának példájául Mojses' I. könyve 1. és 2. részét a' Visolyi 1590. kiadás' betűrende szerint, a' második oszlopban kinyomtatattam.

IV. Eredeti magyar fordítása az egész Bibliának a' Római Catholika Anyaszentegyház számára Jézus' társaságbeli paptól KÁLDI GYÖRGYTŐL készítettett, noha már Ő előtte azon társaság' tagja Szántó István, a' mint hiteles jegyzésekből értettem, Erdélyi fejedelem Báthori István, utóbb Lengyel király' akaratjából, és biztatásából már az ó testamentomot Romában zsidó, görög, és deák nyelvből magyarra fordította, de 1612. eszt. meghalván közre nem bocsájthatta. *) Káldi' magyar Bibliája' eredeti kiadásának ez a' czímje.

„Sz. Biblia: Az egész Keresztyénségben
 „be vött réghi Deák bötüböl (t. i. nyelvből)
 „Magyarra fordított a' Jesus alatt Vitezkedő
 „Társasságbeli Nagy Szombathi Káldi György

*) Lásd: Biblioth. Soc. Jesu a' Phil. Allegambe, aucta a Nathanaele Sottvello Romae 1676. fol. 425. — Lelong Bibl. Sacra. Felker Res Litter. Hungar. Cassov. 1735: 50. l.

„Pap. Nyomt. Béchben a Coloniai Udvarb. For-
 „mica Máthé MDCXXVI.“ — 1176. lap. Hozzá
 adatott: Oktató, Intés: mellyből a' keresztény
 ember könnyen itéletét tehet a' magyar nyelven
 írott Cálvinisták' Biblájáról 44. l. in folio. — II.
 Kiadása Nagy-Szombath. az Acad. bet. Berger
 Leop. ált. 1732. folio, vagyis egész rétb. két
 kötetb. I. 636. II. 558. l. — Hozzá adat:
 némelly zsidó, görög, és egyéb idegen igék-
 nek és neveknek magyarázása és a' Bibli-
 ára való lajstrom, melly rövideden megmu-
 tatja, a' betűk' rende szerint, minémű dolgo-
 gokat foglaljon magában a' Sz. Biblia a. — 92.
 ivig vagy is árkusig — és a' nyomtatás'
 számos hibái két lapon. — III. Kiadás Budán
 a' kir. Univ. bet. 1782. fol. l. eszközöl-
 tetett. — A' IV-dik mind fordítás' mind pedig
 helyesebb irás' tekintetében megváltoztandó
 kinyomtatás iránt tudós *Verseghi Ferencz* né-
 hai remete Sz. Pál' szerzetesse és a' bölcsel-
 kedés' Doctora, Esztergami Érsek és Primás
 Herczeg Rudnay Sándornak javallatot nyújtott
 illy czím alatt: „Dissertatio de versione Hun-
 „garica scripturae sacrae, cui specimina cor-
 „rectae, atque ad vulgatam exactae, versionis,
 „una cum momentis Exegetico Phylologicis
 „emendationum in traductione Kaldiána insti-
 „tuendarum subjunguntur. Bud. Typ. R. Univ.
 „Hung. 1822. 4. 264. l.

Jóllehet ebből Káldi' fordításának becsét,
 szinte úgy mint fogyatkozásait, de magyarsá-

gának és helyes írásának hibáit, sőt ugyanezen három különböző kiadásoknak hijánosságait kiki megtudhatja: közelebből még is, t. i. Káldinak vagyis inkább az első kiadó Pázmány Péternek saját szavaiból ezen magyar eredeti fordítást, — arra adott alkalmatosságot, és — a' munkalat' mineműségét megismértetni kívántam.

Azon Oktató Intés, melly csak az első 1626. eszt. kiadásnál találtatik, a' többieknél pedig az ajánló-levéllel együtt vétkesen kihagyatott, 7. lapon ezt mondja: „Én látván hogy a' Keresztények a' Sz. Írásnak, vagyis Bibliának „méltosagos nevét kedvelvén, válogatás nélkül olvassák a' tévelygő újítóknak Bibliáját „— — Erdélyben Gyulafejérváratt — — — „1606. esztendőben, mindszent havának 10. „napján az igaz Bibliának fordításához kezdetem, és Istennek kegyelméből végbe vittem; „Az utánna sok fő emberek kívánságára ki- „nyomtattam e végre hogy a' Magyarok meg- „vetvén a' *Károlinak Bibliáját*, ha kivannák „a' szent írást olvasni, ezt olvasnák.“

Hogy a' *Deák vulgátából* egyedül eszközölte fordítását, zsidó és görög nyelven irtt eredeti írások' használása nélkül, és hogy fordítása több helyeken homályos legyen, önként elisméri ezen szavaiban: „En a' Kereszténynek „Anyaszentegyházának igaz fiának akarván ma- „gam tartani, a' szent Bibliát úgy fordítottam, „a' mint az igaz régi *Deák* betűben találtam.

„Nem tagadom sok helyen homályos a' fordítás“. Arról hogy akár régi kéziratokat, akár pedig Szántó István' magyar fordítását használta volna, nem emlékezik, azt egyedül említvén, hogy egy 200 esztendőök előtt írott szent Biblia' részének magyar fordításáról tudósítatott.

A' kézirat negyed rétbén, és régi Bibliák' példája szerint két oszlopban vékony 's apró betűkkel felette sűrűen hajdani magyar orthographiával írva vagyon — Egy hajdani Goth betűkkel írott Chorale' Pergamentom levelében inkább bevarva, mint bekötve. Szélei körülvágva nincsenek, hanem papirossának eredeti szélei meghagyattak; a' vastag kötet 592. leveleket tölt-be, mellyek számozva nincsenek; sem címje, sem előszava, — így kezdődik.

„*Moysesnek Első Könyve, Genesis, Sidóul Beresith Első Rész, 's a' t.* Az egész fordítás folyvást, nem pedig versekre különböztetve íratott — noha az oszlop' egyik oldalán a' versek' száma, / másikon az új testamentomi helyek feljegyezve vannak.

Itt a' Mojses' elein feljegyzé Káldi: „*Inchoavi ad majorem Dei Gloriam Albae-Juliae 10. Dec. 1605.*“ — Az ó testamentom' végén, melly a' Machabaeusok' II. Könyvével végződik: „*Laus Deo Trino etc. et S. Longino Martyri cuius die finem imposui; 15-a Martii 1607. Olomucii.*“ — Következik A' Jézus Krisztusnak

Sz. Evangeliuma Sz. Máthé írása szerint. — Mellette feljegyzé: „*Inchoatum ad maj. Dei* „*Glor. Albae-Juliae 11. Octobr. 1605.*“ Végződik az Apocalyps. 22. Részével imigy: „*Laus* „*Deo Trino etc. etc. et S. Stephano Regi Apostolo Hungariae, cujus gentis saluti labor hic* „*susceptus sit 9. Nov. 1605. Albae-Juliae.* „*Gratias tibi Domine quia qui dedisti velle,* „*dedisti et perficere.* — Ezután tétettek a' kötésben megtevéledett Yy. és Zz. terniók; mellyeken: „*Manassesnek imádsága és Esdrás III* „*és IV. Könyveinek neve alatt való Könyvek.* „*A' Szent Könyveknek (mellyeket a' Tridento-* „*mi Sz. gyülekezet bé vött) Rendi kívül hely-* „*hez téttenek, hogy telyeséggel el ne veszné-* „*nek, minthogy azokkal némely Sz. Atyák él-* „*tenek, és némelly kézzel irattatott, és niom-* „*tattatott, deák Bibliába is feltaláltattnak.* — Ezeknek végin: „*Laus Deo Trino, et uni* „*qui dedit velle, et perficere etc. cujus etiam* „*verbi in utero Virginis Sanctissimae incar-* „*nati die finem imposui 25. Martii 1607. Olo-* „*mucii.*“ — Következik a' Bibliának lajstroma Aaron — Zerobabelig. Szörnyű sok igazításait azon kéz, melly az első fordítást leírta, hasonló betűkkel, de nem egy téntával, következőleg utóbb eszközlötte, melly annál inkább bizonyítja ezen példánynak mind eredeti voltát, mind pedig magától a' Szerző Káldi György által teljesítését. Mellyet mint az egész sz. Bibliának Botskay István' táma-

dása, és a Jesuitáknak, mint Bocatius János' verseiből nyilván kitetszik, nagy üldözése alatt a' Római Katholikusok' részére készített első fordításnak példányát, mind magyarságára, mind egyéb tekintetekre nézve jeles kintsének méltán tarthatja a' magyar királyi egyetem' Pesti könyvtára. Ezen kéziratban az Intó és Oktató levél, melly különben is a' kiadó Pázmány Péternek tulajdonítatik, nincsen.

Káldinak Mojses' első könyve', 1. és 2. Részei' magyar fordítását itt a' harmadik oszlopban nyomtattattam-ki.

V. Eredeti magyar fordítását az egész Bibliának CSIPKÉS COMÁROMI GYÖRGY Debreczeni Professor tellyesítette, melly ilyen, rézben metzett, czím alatt nyomtattatott-ki:

„Magyar Biblia, avagy az Ó és Új Testamentom könyveiből álló tellyes Szentírás a' „Magyar nyelven. Mellyet a' Sidó Chaldeai, „és Görög nyelvekből magyar nyelvre fordított, és minden rész közönséges Sommáját, és részeit megmutató marginalis Jegyzésekkel megvilágosított Comáromi C. György S. „I. M. D. és D. P. (az az : Szentírás magyarázó Doctor, és Debrecz. Professor) MDCLXXXV. „eszt.“ 8. Az ó, és új Test. 1386. I. Szent Dávid' 'Soltári nem Comáromi' hanem Szenczi Moln. Alb. fordításából 104. lap. sem ajánlása, sem előbeszéde, ezen egyetlenegy és felette ritka Comáromi Gy. fordítása' kiadásának; —

mert az 1685. esztendő a' munkának készítése' korát, nem pedig nyomtatás' idejét jegyzi; minthogy a' nyomtatás Leidában 1717 — és 1718. esztendőekben készitetett.

Melly környűállás adott Comáromi' eredeti fordítására alkalmatosságot, ez miképen készült, mi által hátráltatott, hol és kinek költségével, pártfogásával közre bocsájtatott, de ellenben miképen, és mi okból lezárattatott, Bod Péter' Sz. Biblia Historiájából Szeben 1748. 8. 168. l. tudósíttatunk e'képen: „Meg-
 „szűkülván Magyarorszában az utólszor (Vá-
 „radon 1661.) kinyomtatott Bibliák' exemplárja
 „annyira hogy pénzért sem lehetne találni,
 „azon gondolkodtanak a' (Reform.) Ecclesiák,
 „hogy valamiképen az exemplárokat megsza-
 „poríthatnák. Minthogy pedig az eredeti (Si-
 „dó, Chaldea, és Görög) nyelveken sokkal fon-
 „tosabban vannak a' dolgok ki téve, mellye-
 „ket az előbbi fordítók magyarul olly hatha-
 „tossan nem fordítottanak: azért a' (Magyar
 „Reform. Ecclesiák) Generalis Synodussában
 „(mikor és hol??) megparancsoltatott ez há-
 „rom tudós, és köz bizodalomtól hires férjfi-
 „aknak, kik az eredeti (Sidó, Chaldea, és
 „Görög) nyelveket jól tudták, u. m. *Becske-*
 „*házi Istuán, Kisfalvi Tamás* Egyházi Taní-
 „tóknak, mind pedig *Comáromi Csipkes György-*
 „*nek* Debreczeni Theologiae Professornak,
 „hogy ezen sz. munkát magokra vállalván, a'

„Magyar Bibliát eredeti nyelvek szerint fordí-
 „tsák, minthogy nincs mindennek azon tehet-
 „sége, hogy az eredeti nyelveket megtanúl-
 „hassa. Ezek a' fáradságot magokra válálták;
 „de a' két első véghez vitte e' munkáját,
 „nem tudatik; Comáromi csak ugyan 1685.
 „eszt. már tökéletesen végre hajtotta. — Esett
 „ez munka éppen azon az időben, a' midőn
 „Misz Tóthfalusi Kis Miklós is Amsterdamban
 „hasonlóképen munkálkodott a' sz. Biblia kö-
 „rül, ennihány tudós férjsfiakat véven maga
 „mellé, ki is adta 1685. esztben *) és azon

*) Ennek a' valódi Magyar Elzevirnek, leg-
 miveltebb magyar könyvnyomtatónak, halotti ver-
 set irt tudós barátja Párizzpápai Ferencz Orv. Dr.
 és Enyedi Prof. Erdélyi Phöenix nevet tulajdonít-
 ván nekie. — Viszontagságait pedig a' nélkül hogy
 a' reá áradott üldözésnek kútfejét felfedezné, elő-
 adta Bod Péter Bibl. Historiájának 157 — 166. l.
 Sokkal érdekesebb és azért már felette ritka tu-
 lajdon Apológiája, illy czím alatt: *M. Tóthfa-
 lusi Kis-Miklós maga személyének, Életének 's kü-
 lönös cselekedeteinek mentsége; mellyet az Irigyek
 ellen, kik a' közönséges Jónak meggátolói, ez iránt
 írni kényszerítetett.* Kolosvár 1698. 8. — Hihe-
 tőleg a' Bibliának önkénten, 's nem az Erdé-
 lyi papi-rend' utasítása szerint Amsterdami kia-
 dása, mesterséges talentumaiban elbizása, kül-
 földi betse miatt tulajdon negédsége, de kivált
 idegen földön szerzett gazdagságának ithoni el-

„időben mikor előbb Tökölyi, az után Ráko-
 „czi zendülései Hazánkat közel harmincz esz-
 „tendőig untalan dúló háborgásokkal 's hada-
 „kozásokkal zaklatták és ostromlották: mely

fogyasztása miatt makacs magaviselete, fosztá
 meg őtet e' világon szükséges pártfogóitól. De
 nyomtatott verseinek szabadabb kifejezései által
 is, sokakat maga ellen ingerelvén, másokat pe-
 dig kiket illetett megis sértvén illyekkel: — —
 — — *Kintses Kolosvár lőn*

Neved, 's emlékezeted

Avagy *kis Béts*: mivel majd olly nagy bövséggel

Volt minden kereseted;

Erdélynek véghaza voltal, jeles tagja,

Kultsa is volt melletted:

De meg sokasítád, szinte fel tornyozád,

Gonoszságid az édig,

Alig volt ollyan bűn, mellyben részed nem lün,

Ülvén benne füledig

Sodomát követvén, Istentelenségben

Bugyborikoltál torkíg.

Hitszegés, káromlás, a' mammon imádás,

Köz dolog volt te néked;

Otsmány szitok, átok, mellyel most is szájak

Sokaknak dohos benned,

A' hamis esküvést, szent név vesztegetést

„miatt nem csak a' munkának vesztég heverni
 „kelletett, de a' szerző Comáromi György is
 „meghalálozott. Posteritási mégis igyekezének
 „azon segedelem pénzel, mellyet maga a' szerző

Szabadossan szenvedted — —

Nem volt már fenyték, mindenre mindennek

Vakmerő lön az úttja —

Ártatlan vérontás, irigység, áskálás

Egymás veszedelmére:

Legalább hitében, és becsületében,

Nyelvel meg ölésére — — — —

Szines csalárdságok, kik mind arra valók

Nem gondoltattanak e?

Kiki maga tudja, egymást mint megcsalta

Édes lévén a' másé.

Szegényt nyomorítás, özvegy 's árva rontás

Oh melly sokszor hallatott!

Nem folyt az Itélet, — Igaz ügy szenvedett,

A' törvénytékben is gántot:

Lopó, K. . . va, vagy mi

Könnyén szabadult - ki

Ha pénzt bőven adhatott. 's a' t. —

Lásd: *Siralmas Panasz Kolosvárnak iszonyú tűz-
 zel való megpusztításáról. M. Tothfalusi K. Mikl.
 ált. Kolosv. 1697. 8. — áldozatja lön mértéklet-
 len, és zabolátlan indulatinak — Az ő Amster-
 dámban 1685. esztendőben, tizenkettő rétből*

„életében ezen czélra apródonként őszevegüj-
 „tött, kinyomtatatni; kiküldötték e' végre
 „1706. esztben az Ó Testamentomot Belgium-
 „ban tudós Campegius Vitringa Professornak
 „a' ki probára Mojses I. Könyve két első
 „részét, ékes betűkkel, finom Papiroson ki-
 „is nyomtatatta — de mivel az egésznek ki-
 „nyomtatására nagy summa pénz kivántatott,
 „mellyet itthon azon háborús időben szerzen-
 „ni, és ki küldeni nem lehetett, akkor ab-
 „ban hagyatott. Békességre derülvén, utóbb
 „az idő (1712. esztendei Szathmári Békesség
 „által) Debreczen város Tanátsa, könyö-

kinyomtatott magyar egész Bibliája testamen-
 toma *Nemzeti könyvtárinknak legcsinosabb magyar
 könyve*: papirosának fejjérsége' és finomsága', be-
 tűinek gyönyörűsége', szavainak, sorainak hely-
 heztetése' tekintetében, a' könyvnyomtatás' mes-
 terségének olly remeke, hogy annak tsinosságát,
 és ékes mesterségét még a' jelen korunkban is
 Budán egy ideig foglalatoskodott legdiésőbb könyv-
 nyomtató Vats Angoly felül nem halladta. Bár
 ezen Bibliának ritkán ugyan, de mégis található ép
 példányai — mert kedvelt használások miatt
 többnyire elrongyollottak — tudósainknál figyel-
 met gerjesztvén, nemzetünk' díszére felkerestet-
 nének, szorgalommal őriztetnének, és fentartatt-
 nának; mellyek már a' Nyomtató' életében drágán,
 úgymint öt ezüst forinton, sőt kötésének éke-
 sebb voltában két aranyon adattak el.

„rűlvén Egyházi állapotya sorsán és pártol-
 „ván honnyi Tudóssának munkáját, Dantzkai
 „(Dantzig) Roos Sándor kereskedővel alkura lé-
 „pett (de mellyik esztendőben?) hogy ezen utób-
 „bi Új fordítású Magyar Bibliát nyomtattná ki
 „Hollandiában; és tengeren hozatván, Len-
 „gyel Országon keresztül (miként az Erdélyi
 „fejedelemek üzék külső országi foglalatosko-
 „dásaikat) Danczkából szállitsa magyar Ország
 „szélire; magára válalta ő 4000 Exemplárok-
 „nak által szállítását, mindeniktől három ezüst
 „forintokat kötvén. Melly Conditiókra mind
 „a' két fél reá álván Leidában a' Biblia (1717.
 „— 1718. esztend.) Comáromi Cs. György for-
 „ditásából kiisnyomtattatott, és 1719. eszten-
 „dőben 2884. Exemplárok Magyar Ország szé-
 „lère, Dukla Lengyel országi mező városba
 „általis szálittattak; de a' királyi harmincz-
 „adon a magyar Camara és Erdődi Gábor Egri
 „püspök feladására, felséges parancsolat által
 „ezen példányok mind le tartoztattak, és Kas-
 „sán lezárattak annyira hogy 30 esztendőnél
 „tovább folytatott vizsályok után is alig en-
 „nyihány példán közönséges használatra for-
 „dítathatott.“ Melly pörnek oka, folyamatja,
 's kimenetele, tárgya értekezésemnek nem
 lévén, Bod Péter' említett könyvéhez bátor-
 kodom utasítani olvasómat; egyedül jelent-
 vén ezen okból származott felette nagy rit-
 kaságát Comáromi' fordítása' kiadásának.

De méltóbban érdekelheti figyelmünket azon környűállás: hogy noha Comáromi fordítása a' magyar Helvetiai ecclesiának synodalis rendelése szerint készitetett, mégis annak Leidai egyszeri kinyomtatását soha sem ismételtette, hanem inkább *Károli Gáspárnak* még pediglen *Molnár Alberttől's Tóth-Falusi Kis-Miklóstól igazított magyar fordítását* gyakorolni kívánván, ezt sokszor több helyeken kinyomtatta és folyvást nyomtattatja is: annál inkább, hogy mikép Károli' eredeti munkája — úgy ezen fordításnak Molnár Alberttől — a' Várad 1661. Bibliának pedig akkori kiadójitúl — utóbb Tóthfalusi Kis-Miklóstól, tett igazításai hasonlóképen csak egyes embereknek *Synodalis birálás kívül, és rendszeres Egyházi helybenhagyás nélkül* lévő munkái lennének. — Varga István az Új Testam. Critica Historiájában azon egy okot: hogy Comáromi magyarban a' Zsidó Idiotismusokat nagyon igyekezett kitenni, 's azért sok helyen értetetlen szóllási volnának, gördité előnkbe.

Mi ezen fordítást az utolsó vagyis negyedik oszlopba állítottuk.

Vannak ugyan még tudunkra egynehány nevezetes magyar fordításai az egész Bibliának; úgymint a' mellyek

Szeniczei BÁRÁNY GYÖRGY Szent Lórintzi,
és SARTORIUS JÁNOS Nemescsói Agostai Val-

lást tartók' Tudós Predikátorai által készültek — kik ifjabb Bárány Jánossal György' fiával, Túl a' Dunai Evangel. Luth. Eccles. Superintendensével az egész Sz. Biblia' magyar fordítását 1730 — 1750 esztendeig tökéletesen elvégezték. — Vallaszki Consp. Reipub. Litterariae könyvében ezeknek egyedül csak az Új Testamentom' eredeti nyelvekből való fordítását, melyet Laubanban 1754. 8. kiadtak, tulajdonítja: azonban a' magyar tanúltságnak, és Hazánk' tudományi esméretének hasonlíthatatlan tárháza, Veszprémi István' Biograph. Medic. könyve IV. kötetb. 36. l. nyilván bizonyítja: „Utriusque Instrumenti „Libros Hungarica consvetudine donarunt.“ — és Broughthon Religióbeli Lexiconának Mindszenti által kiadott magyar fordításából Verseghi Ferencz' Dissertatiójánakharmadik lapján Moyses könyveinek fordítása példáit hozza elő Szeniczei Bárány Pál', a' fordító György onokája kéziratából: azért ennek, valóságos fenlétéről kételkednünk nem lehet. Hol legyen ezen Szeniczei Bárányoktól tökéletesen végrehajtott, és béfejezett, az eredeti kútfókból zsidó és görög nyelvekből eszközlött fordítás, — azt mind a' tudós világ velem együtt, mind a' magyar Ágostai vallás' hivei, méltán tudni kívánják, egyszer'smind világosságra hozását buzgón esedezik.

Nagy-Megyeri BESSENYEI GYÓRGY, Madari Ref. Predik. Komárom Várm. és Mátyusföldi Esperest a' zsidó, chaldaea, és görög nyelvekben kised korától gyakorlott 's jártas tudós, az egész Sz. Írásnak új magyar fordítását készítvén, önnön kezével tisztán leírta, mellyet vég rendelése által Debreczeni Ref. Coll. könyvtárának hagyván, 1737. eszt. abba békelyhez tette, hol most is fentartatik.

ERCSEI DÁNIEL néhai Túri Ref. Predicátor és Nagy-Kunsági Esperest, Bárány György' és fia János Superintendens' eredeti nyelvekből készült magyar fordítását az egész Bibliának, újra vizsgálat alá vette, és ennek Censúráját kéziratban hagyta, — sőt az Ó Testamentom' (hihetőleg Mojses) három első könyveit új magyar fordításban elkészítvén, bővséges litteralis jegyzésekkel felruházta; melly munka félbenszakasztattván, a' tudós szerző' örökösseinél kéziratban fentartatik.

Mindezekből a' Bibliai Studiumnak Hazánkban, különösen pedig több nyelvei között magyar nemzetünknel, szinte a' keresztényi Hit'felvállalása' ideitől volt gyakorlása: de főkép az egész Bibliának mind a' *Római Katholikusok*, mind *Agostai* és *Helvetiai* Vallás-tartók által volt buzgó fordításai, — ezekre adatott alkalmatosságok, — tudós munkálatok' módja, becse, és érdeme, valamint az

előadott példákból, *külömbégei* is nyilván kitetszenek, és alkalmatosságot nyújtanak, hogy ezeknek ismértetése a' sz. Bibliának, — melly az emberi tettek' és cselekedetek' okos és bölcs rendeletének, — ezen földi és menyei boldogulásnak, kútfeje, — újabbi kiadásában, nemineműképen leendő használására fordítathassanak.

N É G Y
MAGYAR FORDÍTÁSOK'
P É L D Á L.

1551.

Heltai Gáspáré

Moses

Első könyve

I. Rész.

Kezdetben teremté az Isten a mennyet, és a földet. A' föld pedig szintelen, és pusztá vala: és setetség vala a' mélységen: és Istennek lelke leveg vala a Vizeken.

És monda az Isten: légyen világosság. és világosság lön. Látá az Isten hogy jó volna a' világosság: és el osztá az Isten a' világosságot a' setétségtől: és nevezé a' világosságot napnac, és a' setétséget éj nec. Es lön az Estvéből, és a' reggelből első nap.

És monda az Isten: légyen erősség a vizek között, és osza el a' vizeket a' vizektől. És chinála az Isten az erősséget: és el osztá az erősség alatt való vizeket az erősség fölettvaló vizektől, es így lön. Es az erősséget nevezé meny nec. Es lön az estvéből, és a reggelből másodnap.

1590.

Cárolí Gáspáré

Moses

Első könyve

I. Rész.

1. Kezdetben teremté Isten az Mennyet, és az Földet)

2. Az Föld pedig vala ékeség nélkül való és pusztá. Es setétség vala az mélység nec színén, és az Wrnac lelke taplállya vala az vizeket.

3. Ackor monda az Isten: légyen világosság, és lön világosság

4. Es látá Isten hogy jó volna a világosság, és el választá az világosságot az setétségtől.

5. Es nevezé az világosságot Napnac, és a' setétséget Éjtzakánac, és lön az estue és az reggel első nap.

6. Az után monda az Isten: légyen ki teriesztetett erősség az viz között, melly el választza az vizeket az vizektől.

7. Es szerze az Isten ki teriesztett erősséget, melly el választaná az ki teriesztetett Erősség alatt való vizeket, az ki teriesztetett erősség felött való vizektől, és úgy lön.

8. Es az ki teriesztetett erősséget nevezé Eeg nec, és lön az estue és az reggel másodnap.

NB. (E) nagy betűre, sehol sem tétett accentus.

(i) betű helett mindenütt tsak (i) betű hasznaltott.

(e) betű mindenütt (e) helyett.

Káldi Györgyé

Moyzes
E l s ő K ö n y v e
I. Rész.

1) Kezdetben teremté Isten a' mennyet, és a' Földet.

2) A' Föld pedig pusztá, és üres vala, és setétség vala a' mélységnek színén: és az Istennek lelke leveg vala a' vizek fo'lo'tt.

3) És mondá az Isten: legyen világosság: És lön világosság.

4) És látá Isten a' világosságot hogy jó volna: és elválaszta a' világosságot a' setétségtől.

5) És nevezé a' világosságot Napnak, és a' setétséget éjnek, és lön estve, és reggel egy nap.

6) Mondá még is az Isten: Legyen erősség a' vizek között, és válasza-el a' vizeket a' vizektől.

7) És erősséget csinála az Isten, és elválasztá a' vizeket, mellyek az erősség alatt valának, azoktól, mellyek az erősség fo'lo'tt valának és úgy lön.

8) És nevezé az Isten az erősséget Egnek: és lön: estve, és reggel, második nap.

NB. (é ü) ezen szokásból kijött betűk helett, (ó ú) helyhez tettünk.

Csipkés Comáromi Györgyé

Móses I. Könyve.
I. Rész.

1) Kezdetben teremté Isten a' mennyet, és a' Földet.

2) A' Föld pedig vala ékes-ség nélkül való és pusztá, és setétség vala a' mélységnek színén, és az Istennek lelke ül vala a' vizeknek színén.

3) És monda az Isten: legyen világosság: és lön világosság.

4) És látá Isten a' világosságot hogy jó, és külömbséget tön Isten a' világosság között és a' setétség között.

5) És nevezi Isten a' világosságot Napnak, és a' setétséget nevezé étszakának: és lön estve es lön reggel, első napon.

6) És monda az Isten: legyen kiterjesztetett erősség a' vizek között, és külömböztesse meg a' vizeket a' vizektől.

7) És szerzé Isten a' kiterjesztetett erősséget, és külömbséget tön a' vizek között mellyek a' kiterjesztetett erősség alatt vannak, és a' vizek között mellyek a' kiterjesztetett erősség felett vannak: és úgy lön.

8) És nevezi Isten a' kiterjesztetett erősséget égnek, és lön estve, es lön reggel másod napon.

És monda az Isten: a' Menny alatt való vizek gyűllyenec egy helyre, hogy láthassác a' szárazt: és így lön. Es nevezé az Isten a szárazt Földnec: és a' vizeknek öszve gyűlését nevezte tengörnec. És látá az Isten hogy jó volna.

És monda az Isten: Hozzon a' föld ö magába maghozó füvet, és parét, és gyümölch termő fákat mellyec az ö nemec szerent gyümölchöt terömhenece, kiknec magvoc ö magokban legyen e földben: es így lön. Es hozá a föld ö magába az ö neme szerent maghozó füvet és parét: Es gyümölcs termő fákat, kiknec magvoc ö magókba vala az ö nemec szerint: és látá az Isten hogy jó volna. Es lön az Estvéből, és a reggelből harmadic nap.

Es monda az Isten: legyenec világozó állatoc a menynece erösségén, hogy válaszac el a napot, az Eytöl: es jelenche nec jegyüket, bizonyos időket, Napokat, es Esztendőket és legyenec világozó állatoc a Menynece erösségén, hogy világozósác a földet: Es így lön. Es az Isten chinála két nagy világozó állatot: Nagy világozó állatot, mell birnaya az egyet, ezec kívül chillagokat is.

9. Az után monda az Isten: gyűllyenec egybe az Ege alatt való vizec egy helyre, hogy tetetödgyék meg az száraz, és úgy lön.

10. Az szárazt pedig nevezé Isten Földnec: Az vizeknek sokaságát Tengernek, és látá Isten hogy ez jó volna.

11. Monda añac felötte az Isten: hozzon az föld gyenge fűveket, mag hozó fűveket, gyümölts fákat; mellyek az ö nemec szerint való gyümölceket hozzanac, mellyekben légyen az ö magvoc ez földben, és vgy lön.

12. Hozá annak okáért az föld gyenge fűveket: maghozó fűveket az ö nemec szerint és gyümölts termő fákat mellyekben vala az ö nemec szerint magnok, és látá Isten hogy az jó volna.

13. És lön az estve és az reggel harmadic nap.

14. Azután monda az Isten: legyenec világozó állatok az Ege nec kiterieztésén, hogy külömbiséget tegyenec az nap között és az ettzaka között, és legyenec Jelei bizonyos időknec, napoknak és esztendőknec.

15. Légyenec mondoc világozó állatoc az Ege nec kiteriesztésén hogy világozósác az földet és úgy lön.

16. Szerze azért az Isten két nagy világozó állatot, az nagyobbi világozó állatot, hogy világozósana Napual, az kisebbi világozó állatot, hogy Ettzaka világozósana: Es Csillagokatis.

9) Monda pedig az Isten: gyűllyenek egybe a' vizek, melyek az Eg alatt vannak egy helyre: és tessék ki a' száraz. Es úgy lön.

10) Es nevezé Isten a' szárazat Földnek: es a' vizek gyűllezetit nevezé Tengernek: Es látá Isten hogy jó volna.

11) Es mondá: Hózzon a föld zöldellő, es maghozó fűvet, és gyümöltőző fát, melly gyümöltőt hozzon az ő neme szerént, melynek magva ő magában légyen a' földön. Es úgy lön.

12) Es hozza a föld' zöldellő, és maghozó fűvet, az neme szerént, és gyümöltőző fát, és mindeniknek magva lévén az ő természeti szerént. És látá Isten hogy jó volna.

13) Es lön estve, és reggel harmadik nap.

14) Monda pedig az Isten: legyenek világosítók az ég erősségén, és válasszák el a' napot, és az étszakát, és legyenek jelek, az időkre, és napokra, és esztendőkre.

15) Hogy világoskodgyanak az ég erősségén, és világosítsák a' földet: Es úgy lön.

16) Es alkota az Isten két nagy világosítót: a' nagyobbik világosítót, hogy előtte lenne a' napnak: és a' kisebbik világosítót, hogy előtte lenne az éjnek, és csillagokat.

9) És monda az Isten gyűllyenek egybe az ég alatt való vizek, egy helyre; hogy tessék meg a' száraz, és úgy lön.

10) És nevezé Isten a' szárazt földnek: a' vizeknek pedig egybe gyűlését, nevezé tengereknek: és látá Isten hogy jó.

11) És mondá az Isten: Hózzon a' Föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümöltő fát, melly gyümöltőt hozzon, az ő neme szerént, mellyben legyen az ő magva e földön: és úgy lön.

12) Mert hozá a' föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, az ő neme szerént, és gyümöltőző fát, mellyben vala az ő magva, az ő neme szerént: és látá Isten: hogy jó.

13) És lön estve, és lön reggel harmadik napon.

14) És mondá az Isten: legyenek világosító állatok, az égnek kiterjesztésében, hogy külömséget tegyenek a' nap között, és az étszaka között: és legyenek jelek, bizonyos idők, napok, és esztendők.

15) És legyenek világosító állatok az égnek kiterjesztésében, hogy világosítsák a' földet: és úgy lön.

16) Szerzé azért az Isten a' két nagy világosító állatot, a' nagyobbik világosító állatot, hogy uralkodnék nappal; a' kisebbik világosító állatot pedig, hogy uralkodnék étszaka, és a' csillagokat.

Es helyhztete ezeket az Isten a Menynec erősségébe, hogy világositannayac a földet, és birnayac a Napot, és az eyet, és elvalasztanayac a világosságot a setetsegtől: és lata az Isten hogy jó volna. Es lön az Estvéből és a Reggelből negyedie Nap.

Es mondá az Isten: a vízec forjanac ki chuszo mászó eleven állatokatt, és madarakatt, kik röpressenec a földén a Menynec erőssége alatt. Es teremte az Isten nagy Cetthalakatt, és mindenfele állatokatt, kik élne és mozognac, mellyeket ki forranak a vizek, az ő nemec szerint. Es latta az Isten hogy jó volna. Es az Isten álda öket, és mondá: Gyümölchezzetek, sokasodgyatoc, és fölchetec be a vizeket a Tengörbe. A madarok is sokasodjanac a földén. Es lön az Estvéből és reggelből ötödie nap.

Es monda az Isten: hozzon elő a föld elő állatokatt az ő nemec szerint: Barmot, férget, és földi vadakatt, mindeneket az ő nemec szerint; és így lön.

17. Es helyhzteté az Isten azokat az Eegnecc ki terieztesén, hogy földet meg világositánac.

18. Es hogy vezéri lennéne az Napnac és az Ettzakának, és külömbseget tennéne az világosság és setetés között, és látá Isten hogy jó volna.

19. Es lön az estue és az reggel negyedie nap.

20. Az vtán monda az Isten: Hozzanac az vizec vszó élő állatokatt, és az Madarac repessenec az föld felött az Eegeknec ki terieztesénec színén.

21. Teremte azért az Isten nagy Tzet halokat és minden vszó élő állatokatt, mellyeket a vízec hoztanac az ő nemec szerint, és minden repeső szárnyás állatokatt az ő nemec szerint. Es látá az Isten hogy az jó volna.

22. Es meg áldá az Isten azokat monduā: Gyümöltsezzetec és sokasodgyatoc, és töltsetec be a tengernecc vizeit. Az repeső állatok is, pedig szaporodgyanac az földén.

23. Es lön az estue és az reggel ötödie nap.

24. Az vtán monda az Isten: Hozzon a föld az ő nemec szerint való élő állatokatt, barmokat, tsúszó mászó állatokatt, és földi vadakat az ő nemec szerint, és így lön.

17) Es helyezteté azokat az ég erőségében, hogy világoskodnának a' földön.

18) Es eleötte lennének a' napnak, és az ejnek; és elválasztanak a' világosságot, és a' sötétséget. Es látá Isten hogy jó volna.

19) Es lön estve, és reggel negyedik nap.

20) Monda még is az Isten: hozzanak a' vizek csúszó mászó élő lelket, és ro'pu' llo'c allatot a' föld fölött, az ég erőssége alatt.

21) Es teremte Isten nagy Czethalakat, és minden élő, és mozogható lelket; mellyet hoztanak vala a' vizek az ő Természetek szerént, és minden ro'pu' llo'c allatot az ő neme szerént. Es látá Isten hogy jó volna.

22) Es meg álda azokat: mondván: nevedgyetek, és sokasodgyatok, és töltsétek bé a' tenger vizeit: és a' madarak sokasodgyanak a' földön.

23) Es lön estve, és reggel ötödik nap.

24) Mondá még is az Isten: hozzon a' föld élő lelket az ő neme szerént, barmokat, és csúszó mászó állatokat, és földi oktalán állatokat az ő természetek szerént. Es úgy lön.

17) És helyezteté azokat Isten az égnek kiterjesztésében hogy világosítanak a' földet.

18) És hogy uralkodnának a' napon, és az étszakán, és külömbiséget tennének a' világosság között, és a' sötétség között, és látá Isten hogy jó.

19) És lön estve, és lön reggel negyedik napon.

20) És mondá az Isten: hozzanak a' vizek élő lelkü úszó állatokat, és madár repessen a' föld felett, az égnek kiterjesztésének színén.

21) Teremté azért az Isten ama nagy Czethalakat, és minden úszó élő lelket; mellyeket hozának a' vizek az ő nemek szerént, és minden szárnyas madarat az ő neme szerént: és látá Isten hogy jó.

22) És megáldá őket az Isten mondván: gyümölsőzzetek, és sokasodgyatok, és töltsétek bé a' vizeket a' tengerekben: a' madár pedig szaporodgyék a' földön.

23) És lön estve, és lön reggel ötödik napon.

24) És mondá az Isten: hozzon a' föld élő lelket az ő neme szerént, barmot, és csúszó mászó állatott, és földi vadat az ő neme szerént: es úgy lön.

És készíté az Isten a földi vadakat az ő nemec szerent, a barmokatis az ő nemec szerent, és mindenfele ferget az ő nemec szerent. Es látá az Isten hogy jó volna. És monda az Isten: chinallyunc embertszömelyt, ki mihozzanc hasonlatos legyen. És uralkodgyec a tengerbe való halakon, és az eghi madarakon, és a barmokon, és mindj az egész földön, és minden fergeken, kic a földön maszkalnac.

Terömté ezokáért az Isten az embert önen szömelyére: Istennec szömellyere teremté ötet. Es terömté eöket Ferfiuva és Aszonyállata.

Es az Isten meg álda öket — és monda ő nekic az Isten: gyümölchözzetec és sokasodgyatoc és tölchetec be a földet, és vegyetec birodalmatoc alá: Es uralkodgyatoc, a tengerbe való halakon, és az eghi madarakon, és minden élő állaton ki mászkál a földön.

És monda az Isten: ime nektec adtam mindenfele maghozó parét a' tellyes földön, és minden gyumolchtermő és maghozó fát a tii eledeltökre:

25. Teremte azért az Isten az ő nemec szerint való földi vadakat, és barmokat az ő nemec szerint, és az földön csúszó mászó állatokat az ő nemec szerint. Es látá Isten hogy jó volna.

26. Az után monda az Isten: teremtsünc Embert az mi ábrázatunkra, és az mi hasonlatosságunkra, és wralkodgyec az tengernek halain, az eegen repeső madarakon, az barmokon mind az egész földön, és földön csúszó mászó minden állatokon.

27. Teremte azért Isten embert az ő képére, az Istennec képére teremte azt, férfiuú és aszszoni állattá teremté öket.

28. És meg álda Isten öket, és monda nékiéc az Isten: gyümöltsözzetec és sokasodgyatoc és töltsétec be az földet, és hajtsátoc azt birodalmatoc alá, és wralkodgyatoc az tengernek halain, az eegnek repeső madarain, és földön csúszó mászó minden állatokon.

29. És monda az Isten: adtam nektec minden maghozó fűuet, mely vagyon az egész földnek színén, és minden gyümölts termő, és maghozó fát, hogy azok legyenec nektec eledeltekre.

25) Es alkota Isten földi ok-talan állatokat az ő természetek szerént, és barmokat; és a' földnek minden csúszó-mászó állat-tyát az ő neme szerént. Es látá Isten hogy jó volna.

26) Es monda: alkossunk embert a' mi képu'nkre, és hasonlatosságunkra: és uralkodgyék a' tengernek halain, és az égi madarakon, és oktalan állatokon, és az egész földön, és minden csúszó mászó állaton, melly mozog a' földön.

27) Es teremté Isten az embert az ő képére: az Istennek képére teremté őtet, férfiúvá, és asszony-állatá teremté őket.

28) Es meg áldá az Isten őket, és monda: nevedgyetek, és sokasodgyatok, és töltsetek bé a' földet, és hajt-sátok azt birodalmatok alá, és uralkodgyatok a tengernek halain, és az égi madarakon, és minden lelkes állatokon, mellyek meozognak a' földön:

29) És mondá az Isten: Imé néktek adtam minden maghozó fűvet a' földön, és minden fákát mellyeknek az ő nemek szerént való magvok vagyon ő magokban, hogy legyenek néktek eledeletekre.

25) Szerzé azért Isten a' földi vadat, az ő neme szerént; és a' Barmot az ő neme szerént; és a' földnek minden csúszó mászó állat-tyát az ő neme szerént: és látá Isten hogy jó.

26) És mondá az Isten: teremtsünk embert a' mi ábrázatunkra, a' mi hasonlatosságunk szerént; és uralkodgyanak a' tengernek halain, és az égnek madarain, és a barmokon, és mind az egész földön, és minden csúszó mászó állaton, melly tsúsz mász a' földön.

27) Teremté azért Isten az embert az ő képére, az Istennek képére teremté őtet, Ferjfiúvá, és Asszonnyá teremté őket.

28) És meg áldá őket az Isten, és monda nekik az Isten: gyümölsözzetek, és sokasodgyatok, és töltsetek bé a' földet, és hajt-sátok birodalmatok alá azt, és uralkodgyatok a' tengernek halain, az égnek madarain, és minden élő állaton, melly csusz mász a' földön.

29) Es mondá az Isten: ime adtam néktek minden maghozó fűvet, mely vagyon az egész földnek színén, és minden fát mellyben maghozó fának gyümölose vagyon, légyen tinéktek eledelre.

Es minden egi Madaraknac, és minden fergeknek kiknek eletec vagyon a földön, eledelekre légyen minden zöldellő fü: és így lön. Es az Isten meg tékinté mind azt, a mit teremtett vala, és ime igen jó vala. És lön az estreből es a reggelből hatodik nap.

II. Rész.

Igy végeztetec el a Meny es a Föld minden seregevel. Es ekepen vegeze el az Isten hetedic napon az ő chinalmányát, mellyet chinal vala, és meg nyuguevec az hetedic napon, minden ő chinalmannyatol kit chinal vala. Es meg alda az Isten a hetedic napot, és meg szentölé eötet: miert hogy ezen nyugott vala meg minden ő chinalmannyatol, mellyet terömté az Isten, es chinála.

Ekeppen lött a Meny és Föld, mikor terömtettenec. Az időben mikor az Ur Isten a Földet és a Mennyet chinala, és minden féle fát a mezőn, kic annac előtte nem nevedktenec; mert az ur Isten még essöt nem bochatott vala a földre, Embersem vala, ki a földet művelneye:

30. Az földnec pedig minden vadainac, az eegnec minden madarainac, és földön caszo mászó állatoknak az mellyekben élő lélec vagyon, az földnek minden fűnét adtam eledelekre, és úgy lön.

31. Es minec utánna meg tekintette volna Isten valamit teremtett vala, imé igen jó vala. És lön az estue és az reggel hatodik nap.

II. Rész.

1. Azért el végezteték az Meny és az Föld, és azoknac minden seregec.

2. Mikor pedig el végezte volna az Isten heted napon az ő alkotmányát az mellyet czinált vala, az hetedic napon meg szünéc minden czinalmányatol mellyet czinált vala.

3. Es meg áldá az Isten az hetedic napot, az az: megszentelé azt, miuel hogy azon szüpt volna meg minden ő tsinalmányanac czinalásatúl: mellyet teremtett vala az Isten, hogy azt el végezné.

4. Ezec az Mennec és Földnec kezdeti, az mikor teremtették (az melly időben mondom az úr Isten teremté az Földet és Mennyet.)

5. Es az mezőnec minden fáianac melly az előtt nem volt az földön, és minden mezei fűnec melly az előtt nem volt. Mert még az úr Isten nem dotsátot vala esöt alá az földre, és ember nem vala, ki az földet mivelte volna.

30) Es a' földnek minden lelkes állatnak, es az égnek minden madarainak, és mindeneknek] a' mellyek mozognak a' földön, és a' mellyekben élő lélek vagyon, hogy legyen eledelekre. És úgy lön.

31) Es látá az Isten mindeket a' mellyeket alkotott vala; és igen jók valának. Es lön estve, és reggel hatodik nap.

II. Rész.

1) Azért elvégeztetének az eget, és a' föld, és azoknak minden ékessége.

2) És elvégezé az Isten hetedik napon az ő csinálmányát, mellyet alkotott vala: Es meg-nyugovék hetedik napon minden csinálmányától mellyet véghez vitt vala.

3) Es meg áldá a' hetedik napot, és megszentele azt; mert azon szünt vala meg minden ő csinálmányától mellyet teremtett az Isten hogy elvégezze.

4) Ezek az Égnek, és a' Földnek eredeti: mikor teremtettének a' napon, mellyen alkotta az úr Isten az eget, és a' földet.

5) Es a' mezőnek minden vesszejét minekelőtte kijőnne a' földből, és a' tartománnak minden fűvét minek előtte ki csiráznék: mert nem bocsátott vala az Úr Isten essőt a' földre, és nem vala ember a' kí mivelné a' földet:

30) A' földnek pedig minden vadainak, és az égnek minden madarainak, és minden földön csúszó, mászó állatnak a' melyben élő lélek vagyon, minden zöld fűvet (adtam) eledele: és úgy lön.

31) Es látá Isten hogy minden a' mit teremtett imé igen jó. És lön estve, és lön reggel hatodik napon.

II. Rész.

1) És el végeződének az ég, és a' föld, és azoknak minden seregeik.

2) És elvégezé Isten a' hetedik napon az ő alkotmányát, a' mellyet tsinált vala, és megszűnék a' hetedik napon minden tsinálmányától, mellyet tsinált vala.

3) És meg áldá Isten a' hetedik napot, és megszentelé azt, mivel hogy azon szünt meg minden ő tsinálmányától, mellyet teremtett vala az Isten tsinálván.

4) Ezek az Égnek, és a' Földnek születési a' mikor ök teremtettek a' napon, a' mellyen tsinálta a' Jehova Isten a földet, és az eget.

5) És a' mezőnek minden tsemetétjét, minek előtte nem volna a' földön; és a' mezőnek minden fűvét, minek előtte nem jött volna ki. Mert még nem bocsátott vala essőt a' Jehova Isten a' földre és Ember nem vala a' földnek mivelésére.

de köd megyen vala fel a földről és nedvesíti vala mind az egész földet. Es az Wr chinala az Embert a földnec porából, és befúva az ő orrába az élő lehelletet. Es így lön az ember élő lélecek.

Es plántála az Ur Isten kertt Edenbe napkeletfelé, és oda helyheszteté az embert kit tsinalt vala. Es fel nevelködteté az ur Isten a földből minden fele fát látásra kivanatost, és életre jót; Es az életnec fáját a kertnec közepötte, és a jonac és a gonosznac tudásánac fayat.

Es Edenből folyoviz jö vala ki a kertnec nedvesitesere, és ott oszlik vala negy fő vizre. Az egyiknec neve Pison, melly környül folya egész Hevilathnak földér: ott találnac aranyat, és annac a földnec arannya igen jó. Ott bedellyomot is találnac és ouyx nevö drága követ. A' masodic viznec neve Gihon, melly környül folya egész szerechen országot.

6. Az földbőlis semmi neduesség nem iött vala fel, hogy a földnec egész színét meg nedvesítette volna.

7. Formálta vala pedig az Wr Isten az Embert az földnec porából, és lehellet vala az ő orába életnec lehelletét, és úgy lett élő lélecek.

8. Es szépen palantackal fel ékessített vala az Wr Isten egy Kertet Edenben Napkelet felöl, holott helheztteté az Embert az mellyet formáls vala.

9. Es nevelt vala az Wr Isten a földből minden fele fát, mellyben az embernec szeme gyönyörködhetné, és melly eledelre ió volna. Az életnec fáiat is az kertnec Közepette, és az iónac 's gonosznac tudásánac fáiat.

10. Folyó viz ió vala pedig ki Edenből amaz szép kertnecmegnedvessítésére, és onnét oszol vala el, úgy hogy négy folyo viznec lenne feje.

11. Az egyiknec neve Pischon, ez az, melly meg kerüli az Hauilahnac egész földét, holott terem arany.

12. Es annac az tartomannac aranya igen ió, ott vagon bdelium nevö fa, és Onix nevö drága kü.

13. Az másodic folyó viznec pedig neue Gihon, ez az, melly meg kerüli az egész Chus földét.

6) Hanem forrás jó, vala föld a földből, megőntözvén a földnek egész színét.

7) Formálá azért az úr Isten az embert a föld agyagból, és lehelle az ő orcájára életnek lehellétit, és lön az ember élő lélekké.

8) Plantálta vala pedig az úr Isten a gyönyörűségnek Paradicsomát kezdetől fogva: mellyben helyezteté az embert a kit formált vala.

9) És nevele az úr Isten a földből minden szép tekintetű, és ételre édes fát: életnek fáját-is a paradicsomnak közepette, és a jó, s gonosz tudásának fáját.

10) És folyó viz mégyen vala ki a gyönyörűségnek helyéről, a paradicsom megőntözésére, melly onnét négy főre oszol.

11) Az egyiknek neve Fizon: ez a melly környűl folya Hevilátnak minden földét, holott az arany terem:

12) És annak a földnek aránya legjobb: ott találtatik bdellium, és onyx kő.

13) Es a második folyó-viznek neve Gehon: ez a melly megkerűli az egész Szerecsen országnak földét.

6) És Gőz a földből nem jött fel, hogy a földnek egész színét megnedvesítette volna.

7) Formálta vala pedig a Jehova Isten az embert a földnek porából; és lehellet vala az ő orrába életnek lelkét, és úgy lett vala élő lélekké.

8) És plantált vala a Jehova Isten egy kertet Édenben Napkelet felől, holott helyezteté az embert akit formált vala.

9) És nevelt vala a Jehova Isten a földből minden látásra kívánatos, és eledelre jó fát, az életnek fáját is a kertnek közepette, és a jónak, s gonosz tudásának fáját.

10) Folyó víz jö pedig ki Edenből a kertnek megnedvesítésére, és onnén eloszol, és lészen négy folyó vízzé.

11) Az egyiknek neve Pishon; az mely megkerűli a Havilának egész földét, a holott vagyon az arany.

12) Es annak a földnek aránya jó, ott vagyon a bdellium, és az onyx kő.

13) A második folyó viznek pedig neve Gichon: az a mely megkerűli az egész Szerecsen földet.

A' Harmadic viznec neve Hidekel, e foly Assyrianac napkelet felől való részére. A' Negyedic folo viz Euphrates.

Es vöve az Ur Isten az embert, és helyhözteté a kerbe ott Edenbe: hogy művelneye, és orizneye. Es az Ur paranchola az Embernec, és ezt mondá: A' Kertnec minden fayaról egyel. De a jónac és gonosz nac tudásánac fayaról semmi képen ne egyél, mert valamely nap arról eszel, halálnak halálával halsz.

Es monda az Ur Isten: Nem jó hogy az ember egyedül légyen: Segitött chinaloc ő neki ki környüle legyen. Mert mikor az Ur Isten keszített volna a földből mindenfele mezei vadakatt, és mindenfele égi madarakat, hozá ő kett az emberhöz, hogy látnaya mikeppen nevezneye őket; mert valamint nevezneye az ember az élő allatokat, a lenne nevec. Nevet adá annak okaert az ember mindenfele baromnac és égi Madarnac, és mindenfele mezei vadnac.

14. Az harmadic folyo viznec neue Hiddekel, ez az melly foly Assyrianac Napkelet felől való részére. Az negyedic folyo viz pedig Euphrates.

15. Es vövé az Wr Isten az Embert, és helyhezteté azt az Edennec Kertében, hogy azt mivelné és őrizné.

16. Es az Wr Isten megtilta az Embert, ezt mondván: Ez kertnec minden fáianac gyümölcsében szabadon egyél.

17. De az iónac és gonosz nac tudásánac fáianac gyümölcsében ne egyél, tudni illic, imez fánac gyümölcsében. Mert valamely napon abban eiendél, halálnac halálával halsz.

18. Az Wr Isten pedig eztis mondotta vala: Nem jó az Embernec egyedül lenni, szerzec nékie segitöt melly mindenkor ő előtte légyen.

19. (Mert mikor az Wr Isten formálta volna az földből az mezei minden vadakat, és az Eegen repeső minden állatokat, és Adámhoz vitte volna, hogy látna minémü néwel nevezné minden állatokat: Mert valamínémü neuet adott Adám, minden állatnac az a' neue

20. Es mikor Adam minden barmoknac, Fegi madaraknac, és minden mezei vadaknac neuet adott volna: Az Adámhoz nem talált vala hasonló segitöt.)

14) A' harmadik folyó-viznek pedig neve Tygris: ez foly az Assyriusok ellen. A' negyedik folyó-viz pedig, o' az Eufrates.

15) Vivé azért az úr Isten az embert, és helyhezteté o'tet a' gyönyörűségnek paradicsomában, hogy mivelné, és o'rizné azt.

16) Es parancsola neki, mondván: A' Paradicsomnak minden fájáról egyél.

17) De a' jó, és gonosz tudásának fájáról ne egyél: mert valamely napon ejendel arról, halállal halsz meg.

18) Monda még is az úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni: teremtsünk neki hozzá hasonló segéto't.

19) Formálván azért az úr Isten a' földből a' földnek minden lelkes állatit, és minden égi madarakat, vivé azokat Ádámhoz, hogy látná minek nevezné azokat, mert minden élőléleknek az o' neve, a' minek Ádám nevezte.

20) És nevezé Ádám az o' neveken minden lelkes állatokat, és minden égi madarakat és a' földnek minden oktalan állatit: Ádámnak pedig neml találtaték hozzá hasonló segéto'.

14) A' harmadik folyoviznek pedig neve Hiddekel; az a' mely foly Assyriának napkelet felől való részére. A' negyedik folyó viz pedig Eufrates.

15) És vévé a' Jehova Isten az embert, és helyhezteté őtet az Edennek kertében, hogy azt mivelné, és őrizné.

16) És parantsola a' Jehova Isten az embernek mondván: ez kertnek minden fájáról evén egyél.

17) De a' jónak, és gonosznak tudásának fájáról ne egyél, mert a' melly napon ejendel arról, halván meghalsz.

18) 'S mondá a' Jehova Isten: nem jó az embernek egyedül lenni, szerzek o' nekie segitőt, hozzája illendőt.

19) Mert mikor formálta volna a' Jehova Isten a' földből a' mezőnek minden vadait, és az égnek minden madarait, és vitte volna Ádámhoz, hogy meglátná minek nevezé őket. (Ugyan is valaminek nevezte Ádám az élő Lelket az az o' neve.)

20) És adott volna Ádám neveket minden barmoknak és égi madaraknak, és mezei vadaknak; Az Ádámhoz nem talált vala illendő segitőt.

Az embernek kedig nem talattatit vala segítõ, ki körniüle volna. Almot bochata ez okaert az ur Isten az emberre, és el alluvec. Es kiveve egyic oldala chontiat, és húst rekeszté a heliébe. Es az ur Isten Aszony allatta epité az oldal chontot, melliet ki vött vala az emberböl, és vive az emberhöz. Es monda az ember: Ez a tetem, nilván az en tetememböl való, és e' hús az en husombol való: ezért firfiunac neveztetik, miért hogy firfiuból vétetött. Ezert a firfiu el hadja az attyat és annyát, és ragaszkodie az ő feleségihoz és egy testé lesz nec. mind ketten pedig mezitelen valanak, az ember es az ő felesége; és nem zegenlik vala

21. Annac okáert az wr. Isten botsáta nagy mély álmat Adamra és el aluucé, és egy oldala tetemét ki vevén, hussal töltebé annac az helyét.

22. Es azt a' czontot mellyet az wr Isten vött vala ki az Adámból, eppité aszszoni állatá, és viué azt az Adámhoz.

23. Es monda Adám: im-már találtam hozzám hasonló társot, ki az én czontombol való czont, és az én testembö valo test, és neueztetit aszszoni embernek, mert férfi emberből vétetitet.

24. Annac okáert: el hagyá az férfiu az ő attyát és az ő annyát, és ragazkodgyéc feleségéhöz: és lesz nec egy testté.

25. Valánac pedig mind ketten mezitelenec, Adám és az ő felesége; és nem szégyenléc vala.

21) Bocsátá azért az úr Isten mély álmet Ádámra: és mikor elaludt volna, vőn egyget az ő oldala csontyaiból, és hust tőn helyébe.

22) És építé az Úr Isten az oldal-csontot mellyet Ádám-ból vőn vala, Asszony álláttá: és vivé őtet Ádámhoz.

23.) És mondá Adám: Ez mostan csont az én csontaimból, és hus az én húsemből: ez hivattatik Férjfiúnak, mert Férjfiúból vetetett.

24.) Amak okáért elhadgya ember az atyát, és anyját, és ragaszkodik az ő feleségéhez: és lesznek ketten egy a' testben.

25) Mind a' ketteő pedig mezételen vala, Ádám tudni-illik, és a' felesége: és nem szégyenlik vala.

21) Annak okáért bocsátá a' Jehova Isten mélyálmet Ádámra és el aluvék, és kivön edgyet az oldal tsontyai közzül, és bé tölte hússal annak a' helyét.

22) És építé a' Jehova Isten azt az oldal tsontot, mellyet vett vala az Ádám-ból Asszonnyá, és vivé őtet az Adámhoz.

23) És monda Adám: Ez immár az én tsontaimból való tsont; és az en testemből való test; és neveztetik asszonnak mert férjfiuból vétettetett ez.

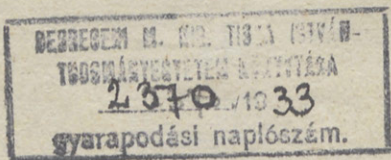
24) Annak okáért elhadgya a' férjfiú az ő atyát, es az ő anyját, és ragaszkodik az ő feleségéhez, és lesznek egy testé.

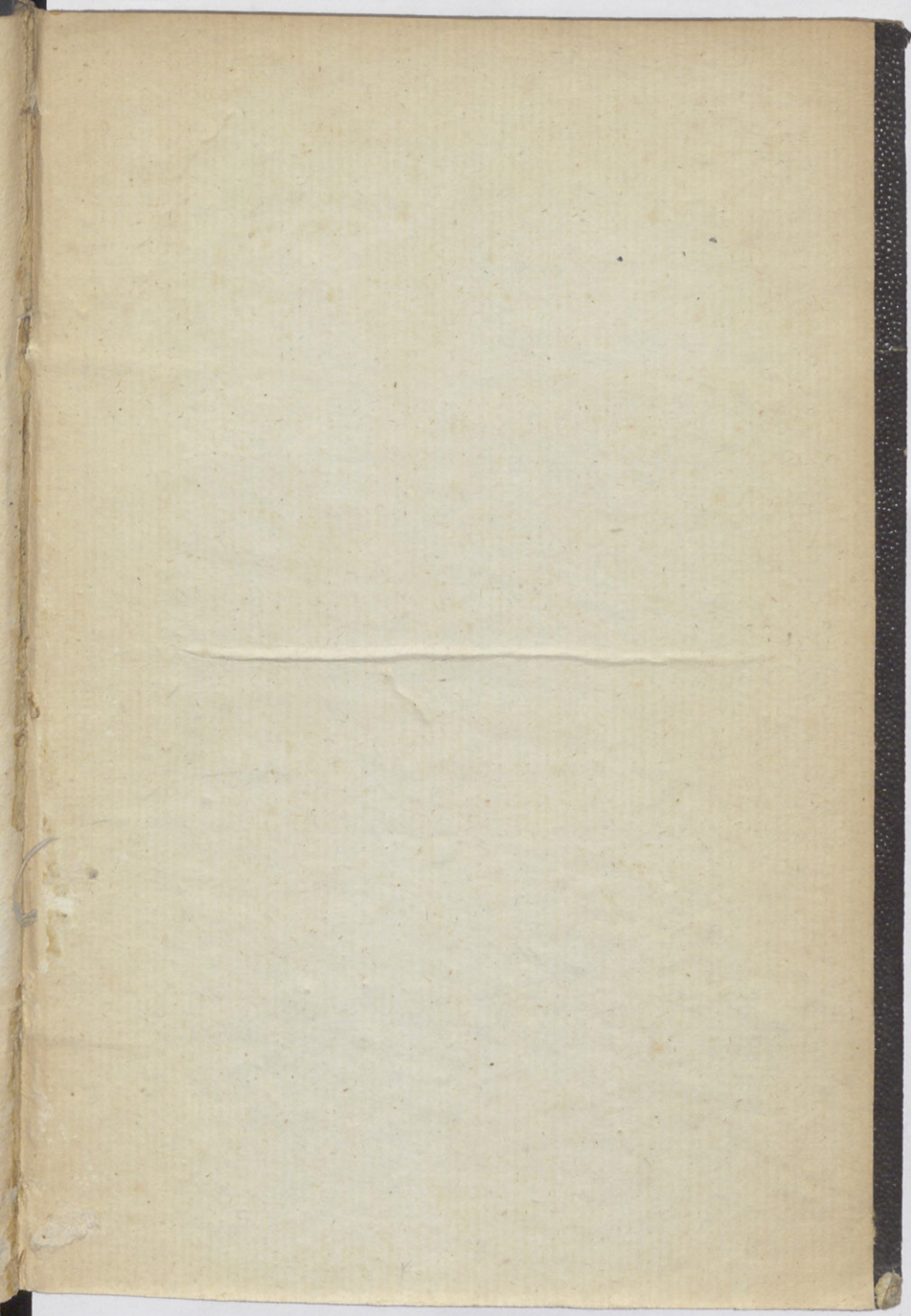
25) Es valának mind ketten mezételenek Ádám, és az ő felesége, és nem szégyenlik vala magakat.

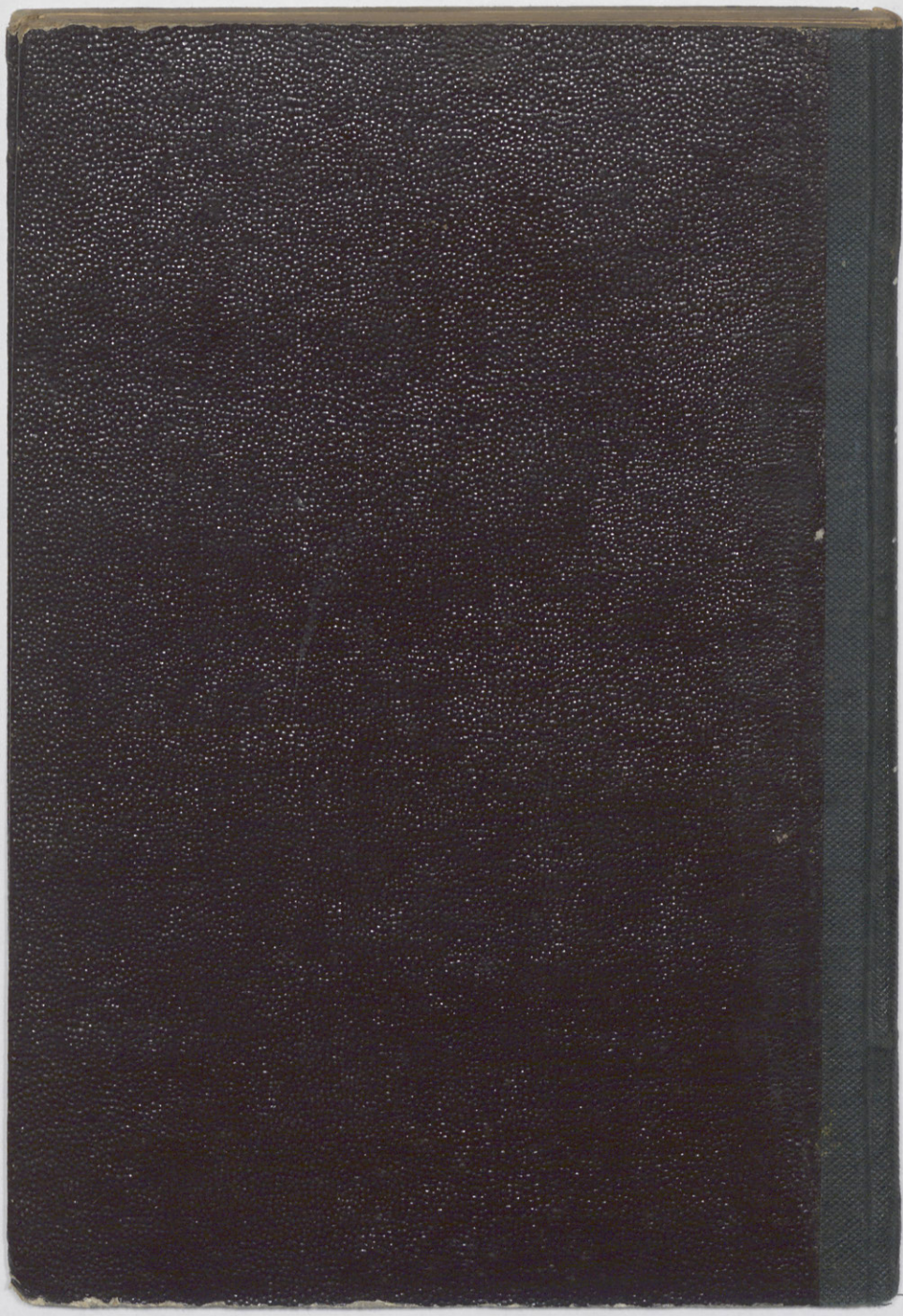
Sankovich

1839.

A rendes fond. öt példái

JANKOVICH Miklós:

115.078

Biblia, tudni illik a szentírás különb és eredeti magyar fordításainak öt példái. - Pesten, 1834. Esztergami k. Beimel. (k8r 75)

veki

(Hz: Cím1.)

